

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
Центральний інститут післядипломної освіти
Кафедра психології управління

Катерина Балахтар, Алла Москальова

*КРЕАТИВНІСТЬ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЧИННИК ЇХНЬОГО
СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ*

Спецкурс

для викладачів іноземних мов

Київ

Талком

2020

УДК 159.923.2:364-051
Б20

*Схвалено вченою радою Центрального інституту післядипломної освіти
Університету менеджменту освіти НАПН України
(протокол № 6 від «10» грудня 2019 р.).*

*Схвалено вченою радою ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України (протокол № 7 від «19» грудня 2019 р.).*

Рецензенти:

Бондарчук О. І., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України;

Саврасова-В'юн Т. О., кандидат психологічних наук, доцент кафедри української літератури та компаративістики, заступник директора з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної роботи Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

К. Балахтар, А. Москальова.

Б20 Креативність педагогічних працівників як чинник їхнього суб'єктивного благополуччя : спец-курс для викладачів іноземних мов / К. Балахтар, А. Москальова. – К.: Талком, 2020. – 86 с.

ISBN 978-617-7832-73-6

Навчально-методичну розробку присвячено висвітленню сутності та показників креативності, методів дослідження та умов її розвитку як невід'ємного чинника забезпечення суб'єктивного благополуччя викладачів іноземної мови закладів вищої освіти. Розробка містить навчально-тематичний план, програмний зміст, інформаційні матеріали для спецкурсу, а також завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю й список використаної та рекомендованої літератури.

Рекомендовано для студентів і викладачів факультетів іноземних мов, викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, а також усім, кого цікавить сутність та властивості креативності, а також умов її розвитку з метою забезпечення суб'єктивного благополуччя викладачів іноземної мови закладів вищої освіти.

УДК 159.923.2:364-051

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Навчально-тематичний план.....	6
3. Зміст спецкурсу.....	6
4. Завдання для самостійної роботи.....	9
5. Питання для самоконтролю.....	9
6. Інформаційно-методичні матеріали для спецкурсу.....	10
<i>Блок 1. Інформаційно-смісловий компонент.....</i>	<i>10</i>
<i>Блок 2. Діагностичний компонент.....</i>	<i>22</i>
<i>Блок 3. Розвивальний компонент.....</i>	<i>59</i>
7. Література.....	69

ВСТУП

Особливості інтеграції України в європейський культурний та економічний простір зумовили кардинальні зміни в суспільно-політичному, соціально-економічному житті, зумовивши реформаційні процеси в усіх напрямках життєдіяльності суспільства, у тому числі освітній та соціальній сферах, спрямованих на досягнення рівня світових стандартів. Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів; формування її як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації.

Проте, креативна педагогічна діяльність, створюючи умови для повноцінного прояву особистості викладача іноземної мови, виступає не лише передумовою для пошуку нових дидактичних і технологічних систем навчання і виховання, а й пов'язана з таким особистісними явищами як психологічне благополуччя, психологічна зрілість, суб'єктивна емоційна оцінка особистістю себе і власного життя, автономія та ін. Тому дослідження особливостей розвитку креативності викладачів іноземної мови як чинника їхнього благополуччя в умовах сьогодення, на наш погляд, є вивченим недостатньо.

Це зумовлює потребу формування універсальних характеристик креативності як чинника благополуччя педагогічних працівників загалом і викладачів іноземної мови закладів вищої освіти зокрема, розкриття природи та змісту суб'єктивних оцінок їх життя, що сприяють реалізації себе в професії й самореалізації власного потенціалу з метою досягнення вершин професіоналізму. Одним із кроків на шляху до вирішення зазначеної проблеми є даний спецкурс.

Мета спецкурсу полягає у висвітленні сутності та показників креативності та створенні умов для її розвитку, що сприятимуть забезпеченню суб'єктивного благополуччя викладача іноземної мови.

У результаті опанування змісту даного спецкурсу викладачі іноземної мови:

✓ отримують *знання* щодо сутності, властивостей, умов розвитку креативності та її впливу на суб'єктивне благополуччя викладачів іноземної мови;

✓ *усвідомлять* власну відповідальність до створення умов розвитку креативності та її впливу на суб'єктивне благополуччя викладача іноземної мови закладів вищої освіти;

✓ розвинуть *вміння* моніторингу рівня педагогічної креативності та креативного потенціалу в цілому.

Спецкурс розрахований на 12 годин, які включають інформаційно-сміслові, діагностичні, корекційно-розвивальні компоненти та творчі елементи. За потреби кількість годин може бути змінена.

Базисом інформаційно-методичних матеріалів спецкурсу є авторські розробки, в яких висвітлено результати емпіричних досліджень та викладацько-тренерської роботи.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назви тем	Форма заняття, кількість годин			
	Усього	Тематична дискусія	Практичні заняття з елементами тренінгу	Самостійна робота
ЗМ 1. Креативність як соціально-психологічний феномен (<i>тематична дискусія</i>)	5	2	1	2
ЗМ 2. Умови розвитку креативності та її вплив на суб'єктивне благополуччя викладачів іноземних мов закладів вищої освіти (<i>навч. тренінг</i>)	7	1	4	2
	12	3	5	4

* – за потреби кількість годин може бути змінена

ПРОГРАМНИЙ ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ

Тема 1. Креативність як соціально-психологічний феномен (тематична дискусія)

Мета: розширення уявлень педагогічних працівників щодо сутності креативності і показників креативного потенціалу

Питання для обговорення

1. Особливості креативності особистості як психологічного феномену..
2. Основні підходи до інтерпретації креативності.
3. Психологічна сутність і структура креативного потенціалу особистості як здатності до творчості.

Література: [1; 3; 5-10; 15; 16; 20; 25; 29; 47; 48 та ін.]

Тема 2. Умови розвитку креативності та її вплив на суб'єктивне благополуччя викладачів іноземних мов закладів вищої освіти (програма тренінгу)

Мета тренінгу: розвиток креативності та креативних якостей педагогічних працівників задля забезпечення ефективної педагогічної діяльності та суб'єктивного благополуччя викладачів іноземних мов закладів вищої освіти.

Завдання курсу:

1. Розширення уявлень викладачів іноземної мови щодо креативності та креативного потенціалу

2. Оволодіння методами діагностики психологічних особливостей креативності педагогічних

3. Розвиток креативності та креативних якостей педагогічних працівників задля забезпечення ефективної педагогічної діяльності та суб'єктивного благополуччя викладачів іноземних мов закладів вищої освіти

Література: [2; 4; 5-10; 13-24; 28; 30; 32; 34; 35; 37; 48-51; 64; 66; 96; 131-135 та ін.]

Вступ до тренінгу

- **Знайомство.** Вправа «Самопрезентація, або Хто я?»
- **Мультимедійна презентація.** «Ознайомлення з правилами та організацією роботи». Проводиться обговорення організаційних завдань та правил взаємодії учасників тренінгу.

Етап 1 (інформаційний). Розвиток креативності викладачів іноземних мов (та креативних якостей).

- Розминка «Імпульс».
- Вправа «Креативність – це...».
- Вправа «Креативні якості викладача іноземної мови».

Етап 2. (діагностичний). Визначення психологічних особливостей креативності викладачів іноземних мов ЗВО

- **Психологічний практикум:** визначення показників і рівнів креативності, креативного потенціалу педагогічних працівників за методикою «Креативність», опитувальником «Який Ваш креативний

понеціал?»; сутності креативності як індикатора успішної професійної діяльності викладача іноземних мов (метод незавершених речень); комунікативної толерантності (методика В. Бойка); самооцінки особистості (методика С. Будасці); системи ціннісних орієнтацій (методика В. Рокича «Ціннісні орієнтації»; рівня рефлексивності (методика А. Карпова); психологічного благополуччя (методика К. Ріф «Шкали психологічного благополуччя»); пасивного перфекціонізму (методика О. Філатової); досвіду агресивних впливів (методика Т. Іомб та Н. Ліао в адаптації Є. Тополова) та ін. (Блок 2).

Примітка. Методики залежно від ресурсу часу можуть самостійно опрацьовуватися після проведення відповідних консультацій.

Етап 3. Розвивальний компонент

Зразки розвивальних вправ для використання в тренінгу

Для розвитку креативності та креативних якостей було використано вправи, зміст яких є модифікацією відомих технік групової роботи, представлених в роботах відомих авторів [2; 10; 13-24; 28; 30; 32; 34; 35; 37; 48-51; 64; 66; 96; 131-135 та ін.].

- Вправа: «Повір у свої творчі здібності»;
- Вправа «Мій професійний герб та моє професійне кредо»;
- Вправа «Життєвий та професійний кодекс викладача іноземних мов».
- Інтерактивна екскурсія «Дерево мого «Я»;
- Вправа «16 асоціацій»;
- Метод активного навчання «Алфавіт»;
- Вправа «Творче життя»;
- Вправа «Рефлексивна мішень»;
- Вправа «Валіза, кошик, м'ясорубка»;
- Підведення підсумків заняття.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Проаналізувати приклади креативної діяльності, очевидцями або учасником яких Ви були, та пригадати, яким нетрадиційним способом (методом) ці ситуації були вирішені або яким чином Ви сприяли їх вирішенню.

2. Дати оцінку власній поведінці, професійній діяльності і визначити стратегію і тактику, яких Ви частіше за все притримуєтеся в проблемних ситуаціях педагогічної взаємодії. Як, на Вашу думку, це позначається на здатності креативного викладання іноземної мови? Чи можна оптимізувати Вашу стратегію (тактику), Якщо так, то яким чином?

3. Скласти власний психологічний портрет, має враховувати наступні складові: загальні відомості про особистість, її життєвий шлях, основні життєві сфери, спрямованість, особливості характеру, здібності та ін., її плани на майбутнє. Доцільно пропонувати викладачам іноземної мови моделювати план власного розвитку креативності чи план особистісної самозміни, план зміни іміджу та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке креативність як соціально-психологічний феномен?
2. Розкрити сутність і показники креативності особистості.
3. Висвітлити основні підходи до інтерпретації креативності.
4. Проаналізувати інтелект та креативність в структурі психіки, їх співвідношення.
5. Дати характеристику креативності як здатності до творчості.
6. Розглянути зміст та складові креативності викладача іноземної мови закладів вищої освіти?
7. Обґрунтувати творчість як високий рівень розвитку здібностей.
8. Описати винахідливість та кмітливість як особистісні якості викладача іноземної мови.
9. Як ви розумієте сутність понять «рефлексія здібностей», «соціальна рефлексія», «розвиток внутрішньої мотивації до творчої діяльності».
10. Визначити складові креативного потенціалу викладача іноземної мови.
11. Розкрити структуру креативного потенціалу особистості.

12. Який вплив, на вашу думку, здійснює креативність на психологічного благополуччя викладача іноземної мови?

13. Які чинники та складові суб'єктивного благополуччя викладів іноземної мови

14. Які умови варто створити для розвитку креативності в процесі професійної діяльності, щоб досягнути психологічного благополуччя викладачем іноземної мови?

15. Яким чином викладач іноземної мови може сприяти досягненню власного психологічного благополуччя ?

16. Ви погоджуєтесь з думкою, що особистісна зрілість слугує критерієм суб'єктивного благополуччя викладачів іноземної мови?

17. Які стратегії і тактики креативної (творчої) діяльності ви використовуєте у своїй роботі в якості викладача іноземної мови?

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ СПЕЦКУРСУ

БЛОК 1. ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВИЙ КОМПОНЕНТ

Поняття «креативність» найчастіше використовують у нерозривному зв'язку з поняттями «творчість», «творчі здібності» як синонім, але, як зазначав Л. Шерба (1974, с. 137), що у мові нема абсолютних синонімів, а є недосконале знання мови, то варто диференціювати зміст понять творчості і креативності. Зокрема, науковці (Богоявленская (2002), Guilford (1950; 1959; 1967; 1968), Rogers (1954; 1957; 1961; 1962; 1963; 1992), Taylor (1988) та ін.) вказують на відмінності у розумінні термінів «творчість» і «креативність» залежно від результативності діяльності, а саме: творчість – це процес творчої роботи, що передбачає створення якісно нового продукту, пошук нового, нестандартного вирішення завдання, тобто це діяльність, спрямована на процес і результат.

«Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів» (Шинкарук, В. І. Філософський енциклопедичний словник, 2002). Творчість виступає силою, яка, як зазначають науковці (Csikszentmihalyi, M., Maslow A., May. R., Rogers C. та ін.), яка сприяє

самопросуванню особистості у власному розвитку, забезпечуючи її активізуючи її творчу продуктивність.

Аналіз наукових джерел дозволяє відзначити наявність принаймні два спільних тлумачення у розумінні поняття «креативність»: по-перше, креативність включає мислення, спрямоване на продукування ідей або продуктів, які є у певній мірі новими (novel), а, по-друге, цінними (appropriate, compelling useful, valuable) (Guilford, 1967; Mayer, 1999; Plucker & Renzulli, 1999; Sawyer, 2006; Sternberg, 2006; 2012; Ward, Smith & Finke, 1999).

Науковці визначають креативність як: універсальну творчу здібність, яку характеризують оригінальність, гнучкість (семантична, образна адаптивна, семантична спонтанна) (Guilford, 1967); процес переконструювання елементів в нових комбінаціях (Mednick, S., 1962); здатність народжувати оригінальні ідеї в умовах розв'язання або постановки нових проблем (Гнатко, 1994.); «здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, це спрямованість на відкриття нового і здатність глибоко усвідомлювати свій досвід» (Fromm, 1959), «...здатність суб'єкта виявляти нові рішення проблем, залучення в життя нового для людини...», адже «...креативність є сила, яка сприяє позитивній самооцінці і забезпечує саморух індивіда у його розвитку» (Роджерс, 1990, с.165).

О. Антонова стверджує, що креативність правильніше тлумачити не як певну творчу здібність чи їх сукупність, а як здатність до творчості; креативність як творчі можливості особистості виявляються в мисленні, спілкуванні, почуттях, різних видах діяльності, характеризуючи загалом або окремі її сфери. Ця здатність виявляється у продукуванні незвичних ідей, швидкому пошуку вирішення проблемних ситуацій, відійшовши від традиційних схем мислення. Креативність є найважливішим і відносно незалежним чинником обдарованості (Антонова, 2012, с. 28).

С. Сисоева (1996) вважає креативність фундаментом творчої особистості, «детермінантою якої виступає творча активність індивіда». Креативність забезпечує функціонування актуальної зони творчої діяльності людини і може виявлятися в кожного різною мірою, оскільки залежить і від засобів реалізації, і джерела походження, рівня усвідомлення, стійкості тощо. Але усе разом забезпечує інноваційно-творчу діяльність особистості (Сисоева, 1996, с. 245).

Загалом нині існує понад 60 підходів і їх кількість постійно зростає. Це, до прикладу, містичний, психометричний, психоаналітичний,

гуманістичний прагматичний, когнітивний, соціально-особистісний, інтегративний та ін. Концептуалізація креативності пройшла довгий шлях з часів ранньогрецької філософії, де визначили її як містичну силу, що дарує Божественне (Albert & Runco, 1999; Ludwig, 1995; Sternberg & Lubart, 1999).

Першоджерелом **містичних підходів** вважають іудейсько-християнське розуміння творчості як божественного промислу (divine intervention), а творчу особистість розглядають як порожню посудину, наповнену божественним натхненням (Ghiselin, 1985; Kipling, 1985). В античні часи креативність розуміли як індивідуальну здатність, як щось таке, що асоціюється «з божевіллям і шаленим натхненням» (Albert & Runco, 1999, с. 18), пояснюючи креативність скоріше через підсвідомість, аніж свідомість, через божественне діяння, аніж раціональну наполегливу працю (Sawyer, 2006; Sawyer & DeZutter, 2009).

У межах **психодинамічного** підходу дослідження до початку ХХ ст. обмежувалися лише вивченням постатей видатних митців (до прикладу, Фрейд, Леонардо да Вінчі та ін.). Послідовник Фрейда Martindale визначає первинним розумовий процес та вторинним, і, на його думку, креативність пов'язується саме з першим і реалізується без опосередкування мовою, суцільними синтетичними схемами, образами, тобто креативні ідеї виникають не з логічних роздумів, обмірковування та важкої праці, а з раптового осяяння (insight) (Scott, Leritz & Mumford, 2004; Мороз, 2012). Дослідження спрямовані на пошук зв'язків та кореляції між творчістю і психічними розладами; вивченням відношень між симптомами депресії, тривоги, шизофренії, соціальної тривожності, агресивності та проявами креативності. При цьому психотична розумова діяльність не характеризується належною цілеспрямованістю, корисністю. Це підтверджує і низький рівень кореляції між аномальними станами і показниками креативності (Abraham, Windmann, Daum & Güntürkün, 2005).

Sawyer (2006) стверджує, що креативність рідко виникає у раптовому спалаху інсайту; усвідомлена, кропітка праця. Підтвердженням слугують приклади життя видатних творчих митців, Нобелівських лауреатів, геніальність яких є результатом продукування геніальних ідей, новаторської діяльності, які потребують високої продуктивності протягом десятиліть. Креативну оригінальність та інсайт можливо розвинути лише за умови, коли зануритись у складний і багатофакторний процес, що передував і зумовив момент інсайту.

Прагматичний підхід (Adams, 1974; Von Oech, 1986; De Bono, 1971; Gordon, 1961; Sternberg, 2006 та ін.) спрямований на вивчення креативності, що стимулюється винятково комерційними міркуваннями. Так, праці de Bono мали значний комерційний успіх завдяки діяльності щодо розвитку нестандартного мислення (lateral thinking) як підґрунтя креативності: ідея використовувати прийом «думаючих шляп» (шляпи розвитку різних видів мислення): білу – щодо системного мислення (data-based thinking), червону – інтуїтивного (intuitive thinking), чорну – критичного (critical thinking), зелену – генеративного (generative thinking) (Мороз, 2012). Osborn (1953) розробив техніку мозкового шторму, що уможливило вирішення проблеми через продукування ідей, запропонованих учасниками колективу (групи). Gordon запропонував синектичний метод (аналогії). Науковці Adams (1974) та Von Oech (1986) висловили ідею щодо існування у людей певних розумових блоків, невірних суджень, які перешкоджають креативному функціонуванню (Sawyer, 2006).

Засновниками **психометричного підходу** вважають J. Guilford (1950), Torrance (1962), які пов'язували креативність з різновидами мислення. Guilford виокремив два типи мислення: конвергентне і дивергентне, які сприяють вирішенню проблем і можуть мати різний характер, в тому числі й оригінальний. Guilford розглядав креативність як універсальну здатність Guilford (1959), в основі якої є дивергентне мислення як загальна творча здібність особистості, підґрунтя креативності, що передбачає здатність особистості до генерування безлічі рішень одного завдання, і характеризується чотирма критеріями: оригінальністю; семантичною гнучкістю; образною адаптивною гнучкістю; семантичною спонтанною гнучкістю. Дивергентне мислення характеризують відкритість, гнучкість, конструктивність, оригінальність, легкість, точність і швидкість (Plucker & Renzulli, 1999).

J. Guilford (1968) запропонував терміни конвергентного і дивергентного мислення як частину своєї Теорії Структури Інтелекту (SOI). Вчення було продовжене Е. Р. Torrance (1962), який креативність пов'язує з інтелектом. Науковець стверджував, що інтелект та креативність взаємозалежні, при цьому Е. Р. Torrance (1965) звертав увагу, що чим вище інтелект, тим краще може бути розвинута креативність, і чим нижче інтелект, тим – менше. Проте можливі випадки, коли розвинутий інтелект, але низький рівень.

Представники **когнітивного підходу** (Finlce, Ward, & Smith, 1992; Mednick, 1962; Perkins, 1981 та ін.) у вивченні проблеми креативності з позиції пізнання прагнули зрозуміти розумові процеси, уявлення і механізми, які є в основі творчої думки, і досягнути двох головних цілей: охарактеризувати фундаментальні когнітивні дії, які генерують креативне (некреативне) мислення, за допомогою методів, концепцій і теорій когнітивної психології та поглибити розуміння власне когнітивної діяльності саме у процесі продукування особистістю креативних ідей, оскільки сам процес творення потребує використання людиною максимуму розумових можливостей.

Когнітивісти фокусують свою увагу у трьох напрямках: 1) дослідження когнітивних процесів людини, яка за допомогою звичайних мисленневих операцій здатна створити нові, незвичні, креативні продукти. Так, Finlce, Ward, & Smith, (1992), реалізуючи «підхід креативного пізнання», підкреслювали ідеї, отримані з когнітивної психології, щоб зрозуміти, як людина продукує ідеї. Креативне мислення характеризується у термінах залежно від того, яким чином усі ці процеси можуть бути використані чи зкомбіновані людиною (Ward, Smith & Finke, 1999).

Другий напрям спрямовано на комп'ютерне моделювання творчої думки (набір комп'ютерних програм, моделюючих відкриття нових наукових законів тощо) (Langley, Simon, Bradshaw & Zytkow, 1987).

Прихильники третього напрямку розглядали креативність як феноменальний результат, отриманий внаслідок функціонування звичайних когнітивних процесів чи структур, у результаті чого потреба спеціально вивчати творчість ігнорувалась (Wallach & Kogan, 1965). Науковці вивчали креативність через порогову теорію і припускали, що рівень інтелекту (IQ) та інші властивості тісно пов'язані з креативністю. У випадку, якщо рівень загальних здібностей буде нижче середнього рівня, а якщо вище даного порогу – вони є значною мірою незалежні (Fuchs-Beauchamp, Karnes, & Johnson, 1993; Kim, 2005; Runco & Albert, 1986). Дослідники стверджують, у випадку коли інтелект та креативність – поняття незалежні, то вони сприяють оригінальному мисленню тільки у невимушеній атмосфері з необмеженим часом, де має місце безліч правильних варіантів вирішення задач – може розвиватись креативність та інтелект одночасно, в протилежному випадку, розвиток креативності, на їхню думку, є малоімовірним (Wallach & Kogan, 1965). Згідно з цією теорією, існує мінімальний рівень інтелекту, нижче якого креативність не може

розвиватись (нижній поріг). Крім того, людині з інтелектом вище 140 (вищий поріг) складно пройти через енциклопедичність власних знань, а це унеможливує появу нових креативних ідей чи рішень (Mayer, 1999).

У психологічній літературі існує понад триста теорій та тестів креативності (Cromptley A.I., 1993), в яких науковці у більшості випадків концентрують свою увагу на співвідношенні креативності та інтелекту. Не всі теорії креативності схожі. Це швидко стає очевидним, якщо врахувати сукупність перспектив креативності (Kozbelt, A., Beghetto, R. A. and Runco, M. A., 2010).

У межах когнітивного підходу також досліджують метакогнітивні процеси, які пов'язують з креативним мисленням. Вони цілком перебувають під свідомим контролем. Тактичне мислення особливо корисне для програм, призначених для полегшення креативного вирішення проблем саме тому, що вони є функцією свідомого рішення і можуть бути використані, коли виникає така потреба (Davis, 1999).

Науковці (Wallas, 1926; Helmholtz, 1896) описували креативне мислення та креативний процес через **етапи та компоненти**, де креативність варіювалась від міні-К до Великого-К. Це одна з найпопулярніших етапних теорій, що розпочинається з *етапу підготовки*, коли людина збирає інформацію і визначає проблему. Далі йде *інкубація*, що передбачає відсторонення від проблеми на деякий час. Якщо інкубація ефективна, настає третя стадія: розуміння або те, що Wallas називає *осяянням (інсайтом)* – проявляється ідея або рішення проблеми. Завершальним етапом є перевірка (*верифікація*), тобто особистість перевіряє ідею або застосовує рішення. Лінійність моделі Wallas була значною мірою дискредитована, а більш нові моделі визнали ймовірність рекурсії, завдяки чому особистість може циклічно проходити кілька разів по етапах у різних комбінаціях.

Підготовчий етап досліджували багато науковців. Так наприклад, Getzels & Csikszentmihalyi (1976) та Runco (1994) називали його пошуком проблеми (*problem finding*), Mumford, Baughman, Threlfall, Supinski, & Costanza (1996) та Mumford, Reiter-Palmon, & Redmond (1994) – побудовою проблеми (*problem construction*).

Деякі науковці схилились більше до вивчення креативності з точки зору компонентних механізмів, аніж етапних (Mumford, Supinski, Baughman, Costanza, & Threlfall, 1997). Так, до прикладу, Runco & Chand (1995), визначили дворівневу *компонентну модель креативного процесу*, яка відрізнялась від моделі Wallas, оскільки мала другий ярус, що

забезпечувало вплив знань і інформації, як процедурних, так і фактичних, і вплив мотивації, як внутрішньої, так і зовнішньої.

Дослідники запропонували ряд теорій креативності, спираючись на **еволюційний підхід**, тобто на ідеї еволюційної біології, які розмежовується на дарвіністську (Lumsden, 1999; Lumsden & Findlay, 1988; Simonton, 1997, 1999) та ламарківську (Johnson-Laird & Shafir, 1993) в природі. З них сильний кандидат на найбільш всебічну теорію креативності, взагалішому – це дарвіністська (раніше «випадкова конфігурація») модель Simonton (1984, 1988, 1997, 1999, 2003, 2004, 2012).

Більше, ніж будь-яка інша теорія креативності, дарвіністський погляд Simonton має на меті зрозуміти природу геніїв, висот і великих-К досягнень (Campbell, 1960). На думку Campbell, ідеї поєднуються в певному сліпому способі, як правило, нижче порогу усвідомлення; тоді найцікавіші комбінації свідомо розробляються в готові креативні продукти. Simonton (1984, 1988, 1997, 2004) розробив теорію Campbell в складній кількісній моделі: як креативна продуктивність розгортається протягом життя, з глибоким значенням розуміння природи високого положення, креативного процесу і креативного середовища. Модель приймає індивідуальні відмінності у «креативному потенціалі» як відправну точку. З часом, особистість розвиває свій потенціал шляхом створення та вдосконалює шляхом навчання.

Незважаючи на свою всебічність, дарвіністський погляд зазнав критики у декількох напрямках, наприклад, існує ймовірність переоцінення ролі випадкових факторів у поясненні креативності. Недавні втілення теорії (Simonton, 2003, 2004, 2006) стверджують, що шанс не є єдиним фактором у креативних досягненнях, зазначаючи суттєву, хоча і допоміжну, роль для логічного та оціночного мислення у креативності. Simonton (2004) вважає незадовільним підвищувати шанс на причинний статус і визначати його одночасно не тільки стохастичною концептуальною комбінацією або пошуком, але й практично будь-яким психологічним чи соціальним фактором, який зараз недостатньо досліджуваний.

Розвиваючий системний підхід креативності є одним з найбільш практичних, що допомагає зрозуміти базис креативності, тобто не тільки підґрунтя креативних особистостей, але й пропонує шляхи створення середовища аби реалізувати творчий потенціал особистості. Погляди на розвиваючий підхід креативності в основному акцентують увагу на особі, місці і потенційних аспектах креативності, і варіюються від міні-К до про-К. Ранній розвиваючий підхід креативності був

розроблений шляхом вивчення життя та сімейного походження видатних креативних осіб (Gardner, 1995).

Ще одна, не менш важлива, теорія розвиваючого підходу базується на грі та креативності (Ayman-Nolley, 1999; Pearson, Russ & Cain Spannagel, 2008; Russ & Schafer, 2006): розглядає взаємозв'язок виховання та навколишнього середовища, що сприяють розвитку креативних здібностей, а також самого креативного процесу.

У межах **соціально-особистісного підходу** науковці основну увагу концентрують на індивідуальних особливостях особистості, її мотиваційних характеристиках, соціокультурному оточенні як основних джерелах креативності. Підхід орієнтований на сприйняття кожної людини як цілісної та неповторної особистості, поведінка якої визначається вродженим прагненням до самоактуалізації та творчого самовираження, розвитку природних здібностей, індивідуальному пошуку смислу свого життя. Так, визначенню сукупності особистісних якостей, що характеризують творчих людей, присвячено праці Eysenck (1995), Barron (1969, 1995) та ін.; пошуку ідей стосовно самоактуалізації й творчості особистості відповідно до розробленої піраміди потреб – Maslow (1971, с. 76), самоефективності – Rogers (1954, 1957, 1961, 1992), трансценденції у творчості – Fromm (1959, 1962). Науковці зазначають, що мужність, впевненість, самоприйняття, спонтанність, хоробрість, свобода, незалежність суджень, самовпевненість та інші риси надихають людину на творчість, спонукають до імпровізації, адаптації у несподіваних, незнайомих ситуаціях, сприяють усвідомленню й розкриттю креативного потенціалу особистості (Maslow, 1971, Kenrick, D. T., Giskevicius, V., Neuberger, S. L., & Schaller, M., 2010).

Більш складне і багатофакторне розуміння креативності відображають **інтегровані підходи**, для яких характерна мультидисциплінарність (психологія, економіка, соціологія, історія, бізнес тощо). Прихильники цього напрямку досліджень (Amabile (1999); Csikszentmihalyi (1996, 2000); Gardner (1995); Gruber (1981); Lubart, Pecteau, Jacque & Caroff (2010); Sternberg, Lubart, Kaufman, & Pretz (2005) Weisberg (1986, 1993, 1999, 2006) та ін.) припускають, що виникненню креативності передують взаємодія численних компонентів (Fasko D., 2001).

Так, Amabile (1996) вважає, що креативність є результатом взаємовпливу внутрішньої мотивації, знань, здібностей і загальних креативних умінь, які допомагають долати труднощі у розв'язанні проблем, генерувати нові ідеї й концентрувати зусилля, здатність

абстрагуватись від проблеми. Amabile (1999) спроектувала свою компонентну модель, яка включала три аспекти: володіння відповідними галузевими навичками (наприклад, знання про область, технічні навички), відповідними креативними навичками та мотивація завдання.

Однією з найважливіших теорій креативності в даному підході є теорія Gruber – модель систем (developmental evolving-systems model) (Gruber, 1981b; Gruber & Wallace, 1999), в якій він вперше застосував *розвиваючий системний підхід* до креативності. Це було застосовано в основному для розуміння унікальних атрибутів креативної особистості, через дуже детальні архівні приклади Дарвіна (Gruber, 1981a) та інших (Gruber, 1996; Wallace & Gruber, 1989). Часто такі приклади мотивуються певним питанням - наприклад, як Дарвін розробив «ідею еволюції природним відбором» (Gruber, 1981a), або яким чином було можливим для Герберта Саймона стати людиною ренесансу XX століття (Dasgupta, 2003). На відміну від більш когнітивно орієнтованих методів дослідження (Weisberg, 1999), розвиваючий системний підхід фокусується менше на розумінні особливостей конкретного креативного акту, ніж на тому, як ці особливості вписуються в контекст цілей, знань і міркувань окремої креативної особистості, але більше на соціальних силах та креативних парадигмах. Gruber представив ряд основних концепцій: уявлення про те, що великі творці, ймовірно, використовують ансамбль метафор (ориг. *ensemble of metaphors*) у своєму мисленні, які разом характеризують процес розвитку, який спонукає до створення креативного змісту (Gruber, 1978).

Іншою ключовою ідеєю є мережа підприємств (справ, починань), система цілей, яка описує, як видатний креативіст може працювати над начебто розрізненими темами та проектами, послідовно або одночасно, і постійно розвивати зміст відносин між темами (Weisberg, 1999).

Csikszentmihalyi (1988a, 1988b, 1999) запропонував іншу модель системного підходу, що мала великий вплив на дослідження багатьох науковців (Gardner, 1993; Sawyer, 2006; Simonton, 2004). Теорія менш орієнтована на креативну особистість, розвиваючий системний підхід, але вона також включає в себе численні чинники і має широке уявлення щодо феномену креативності - навіть більше, ніж модель Gruber. Можливо, більше, ніж будь-яка інша теорія креативності,

система Csikszentmihalyi фокусується на роль місця (або середовища), особливо для досягнень Великого-К.

Csikszentmihalyi (1988a) представив свою систему поглядів, переформувавши основне питання з «Що таке креативність?» на «Де знаходиться креативність?» На відміну від креативності як внутрішнього атрибута окремих артефактів, Csikszentmihalyi стверджував, що судження про креативність виникають через три взаємодіючі компоненти: 1) область або тіло знань, яке існує в певній дисципліні в певний час; 2) особу, яка набуває знання про сферу та виробляє варіації існуючих знань; 3) поле, що складається з інших експертів і членів дисципліни, які вирішують, які новинки, вироблені всіма особами, що працюють у цій дисципліні, варто зберегти для наступного покоління.

S. Mednich (1962) висунув свою модель креативності, де зазначає, що конвергентне і дивергентне мислення разом утворюють креативний процес (метод віддалених асоціацій), тобто креативні ідеї можуть бути результатом асоціативних процесів. Більш креативні особистості мають тенденцію до більш прямої ієрархії асоціацій, ніж менш креативні особистості, тобто більш креативні особистості в даній концепції мають набагато більше відносно сильних асоціацій, які забезпечують ширший простір для одночасної активації віддалених уявлень.

Загалом, дивергентне мислення відбувається, коли ідеї та асоціації рухаються в різних напрямках, і в результаті продукуються нові й оригінальні ідеї (Mednich, 1962; Torrance, 1995). З іншого боку, конвергентне мислення відбувається, коли пізнання використовується з метою ідентифікації однієї правильної відповіді. (J. P. Guilford, 1968). На думку Crompton (2006), креативний процес може включати одночасно дивергентне та конвергентне мислення, що дозволяє генерувати ідеї, які є одночасно оригінальними й ефективними. Також існує твердження, що дивергентність – це креативна якість когнітивних процесів, що беруть участь у творчості (Барышева, Т.А., 2005).

Натомість Д. Богоявленська (2002, с. 75-80) суперечить S. Mednich, акцентуючи увагу на несумісності понять креативного та дивергентного мислення, оскільки дивергентне мислення, характеризуючи дискретні, альтернативні, паралельні та взаємодоповнюючі ідеї, сприяє поясненню явища креативного мислення з точки зору визначеного напрямку.

На особливу увагу в межах інтегрованого підходу заслуговує *теорія «інвестицій»* Sternberg та Lubart (1992, 1995), які наголошували на

інвестиціях у творчу поведінку. Науковці виступали за ідею, що креативність виникає в особистості, коли людина готова й здатна «купувати ідеї за мінімальну ціну, а продавати найдорожче» (Sternberg, & Lubart, 1991, с. 2). При цьому креативність потребує взаємодії шести ресурсів – знань, інтелектуальних здібностей, особистості, стилів мислення, мотивації й оточуючого середовища (Sternberg, 1991). Sternberg and Lubart також запропонували економічну метафору щодо ситуацій і контекстів, які впливають на креативні зусилля, описуючи ринки з підвищенням та зниженням цін до креативних дій.

Цікавим у контексті нашого дослідження є також **підхід, що базується на вирішенні проблеми та експертизі**, підкреслюючи процеси вирішення проблем та експертні знання (Ericsson, 1999; Newell, Shaw, & Simon, 1962; Simon, 1981, 1989). Підхід акцентує увагу на креативному пізнанні, що в підсумку виникає з повсякденних когнітивних процесів (Perkins, 1981). Теорії, що базуються на експертизі фокусуються на Великому-К, хоча підхід креативного пізнання схиляється більше до маленького-К креативності.

Підхід на основі вирішення проблеми, зазвичай, вивчається в задачах-головоломках, таких як криптирифметика (Newell & Simon, 1972), але її принципи також застосовуються до невизначених проблем, які більш актуальні для креативності.

Kozbelt & Durmysheva (2007) досліджували процеси і структуру креативного пізнання, які пов'язані з процесами вирішення проблем / експертизи. Аналогічно, лабораторні дослідження інсайт проблеми (Kaplan & Simon, 1990; Weisberg & Alba, 1981) продемонстрували важливість створення відповідних уявлень про проблеми, використовуючи евристику, наприклад, помічаючи інваріантні характеристики невдалих спроб рішення, і далі демістифікували деякі з когнітивних процесів, що призводять до моментів осяяння. Підхід вирішення проблеми / експертиза, в цілому, розглядає креативність як цілковито раціональне явище. На рівні дослідника креативність піддається суворому емпіричному дослідженню; на рівні творця – змістовному стратегічному управлінню й довгостроковому навчання (Kozbelt, A., Beghetto, R.A. and Runco, M.A., 2010).

Ще одним дуже впливовим поглядом на креативність є **підхід виявлення/пошуку проблеми**, який також варто розглядати як реакцію проти вже вище названого традиційного підходу вирішення проблем щодо креативності (Runco, 1994). Дослідник Perkins (1981)

вказує, що традиційні погляди на вирішення проблем не є зовсім достатніми для пояснення як саме креативісти усвідомлюють існування проблеми й мотивацію щодо застосування власного досвіду у розумінні проблеми

На думку науковців (Perkins, 1981; Getzels і Csikszentmihalyi, 1976, 1989; Dudek & Cote, 1994; Kozbelt, 2008; Moore, 1985; Runco, 1994 та ін.) підхід виявлення проблеми є незалежним від підходу вирішення проблеми, і це є *теорія креативного процесу*, яку також можна розглядати як *теорію креативної особистості*, припускаючи, що щось схоже на схильність до виявлення цікавих проблем являє собою стійку варіативність особистості (Perkins, 1981).

Dudek і Cote (1994) притримуються думки, що точна природа підходу виявлення / пошуку проблеми незрозуміла. Крім того, ряд досліджень вказують, що існують докази, які підтверджують ідею виявлення / пошуку проблеми (Moore, 1985; Runco, 1994). Kozbelt (2008b) і допускають переосмислення даних результатів за допомогою більш традиційної рамки вирішення проблем, а Dudek & Cote (1994) – за допомогою інших концептуалізацій, схожих до «проблемного вираження». Так, науковець Н. Шумакова розглядає здатність виявляти проблеми як «готовність породжувати проблеми»; легкість генерувати (продукувати) ідеї.

Теорії **економічного підходу** також пропонують перевірені гіпотези про креативні здібності. Великі групи людей перешкоджатимуть мозковому штурму тому, що витрати на існування різні, внаслідок цього і оригінальність вища, коли аудиторія більша. Люди з високим рівнем досвіду будуть менш гнучкими щодо альтернатив, принаймні тих, хто кидає виклик своїм власним поглядам, ніж особисті, які менше інвестували в свою кар'єру або в конкретну теорію або метод (Kozbelt, A., Beghetto, R.A. and Runco, M.A., 2010). Однією з теорій економічного підходу є психоекономічна перспектива (Rubenson, 1990; Rubenson & Runco, 1992, 1995). Rubenson і Runco описали ринок креативності, який ілюструє процеси і взаємодії на макрорівні, що передбачають розподіл ресурсів.

Florida (2002), вивчаючи ринок креативної поведінки, визначив креативний клас або сегмент суспільства. Це, у свою чергу, дозволило йому порівняти різні міста та країни з точки зору підтримки та проявів творчості. Florida запропонував толерантність ключовим компонентом ринку креативності. На думку науковця, креативність залежна від таланту і технології.

Поняття «креативний потенціал» походить від терміну «креативність», який з'явився в 60 роки ХХ ст. для позначення особистості створювати нові поняття, формувати нові навички. Креативність передбачає активізацію креативного потенціалу особистості, її здатність творчо підходити до генерування оригінальних ідей, знаходити рішення у нестандартних ситуаціях. Це властивість, яку можна реалізувати лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом життя (Балахтар, В., 2018, с. 167-171). Креативність є джерелом нових технологій, методів і методик соціальної роботи і продуктивних шляхів їхнього застосування, оскільки нині суспільство потребує особистостей, здатних практично вирішувати різноманітні життєві і професійні проблеми, спроможні до самореалізації (Панчук, 2016).

Серед складових креативного потенціалу виокремлюють: допитливість і креативні можливості; віру в себе; стійкість та переконливість; амбіційність; «слухова» і зорова пам'ять; прагнення бути незалежною особистістю; вміння мислити абстрактно; зосередженість на справах.

БЛОК 2. ДІАГНОСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ

Методики дослідження показників та рівнів розвитку креативності викладача іноземної мови як чинника його суб'єктивного благополуччя

Анкета 1. Креативність

Виберіть один із варіантів відповідей.

- 1. Чи вважаєте ви, що світ, який вас оточує, можна зробити кращим?*
 - а) так;*
 - б) ні, він і так досить хороший;*
 - в) так, але тільки трохи.*
- 2. Чи здатні ви своїми зусиллями змінити цей світ на краще?*
 - а) так, у більшості випадків;*
 - б) ні;*
 - в) так, але в окремих випадках.*
- 3. Чи вважаєте ви, що ваші ідеї могли б забезпечити значний прогрес у поліпшенні справи освіти?*
 - а) так;*
 - б) так, але за сприятливих обставин;*

в) лише певною мірою.

4. *Ваші творчі можливості та прагнення допоможуть у майбутньому змінити децю кардинально:*

а) так, напевно; б) це малоймовірно; в) можливо.

5. *Коли ви плануєте розпочати якусь справу, ви завжди переконані в позитивному варіанті її вирішення?*

а) так; б) частіше маю сумніви; в) так, завжди

6. *Чи мрієте ви зайнятися справою, про яку мало що знаєте?*

а) так, невідоме завжди приваблює;

б) невідоме мене не цікавить;

в) усе залежить від характеру цієї справи.

7. *Вам необхідно виконати незнайому справу. Чи відчуваєте ви бажання зробити це досконало?*

а) так;

б) задовольняєтесь тим, чого встигли досягти;

в) так, але тільки тоді, коли мені це подобається.

8. *Якщо справа, якої ви не знаєте, вам подобається, чи прагнете дізнатися про неї якомога більше?*

а) так;

б) ні хочу навчитися тільки основного;

в) ні, хочу задовольнитися тільки своєю цікавістю.

9. *Коли вас спіткає невдача, то:*

а) розчаровуєтесь, втрачаєте інтерес;

б) припиняєте дію, бо її здійснення стає не реальним;

в) продовжуєте робити свою справу, навіть тоді, коли перешкоди подолати важко.

10. *Виходячи з ваших міркувань, професію слід обирати відповідно до:*

а) своїх можливостей, подальших перспектив для себе;

б) соціальної цінності та її престижу;

в) переваг які вона забезпечить.

11. *Чи легко ви можете зорієнтуватися на маршруті, який уже пройшли?*

а) так;

б) ні, боюся заблукати;

в) так, але тільки там, де місцевість сподобалась та запам'яталась.

12. *Чи зможете ви, прослухавши лекцію, зразу переказати увесь її зміст:*

а) так, без проблем;

б) усього згадати не зможу;

в) запам'ятовується лише те що цікавить.

13. Коли ви чуєте слово незнайомою вам мовою, чи можете його відтворити по складах, без помилок, не знаючи його значення:

- а) так, без великих труднощів;
- б) так, якщо це слово легко запам'ятати;
- в) відтворю але не зовсім правильно.

14. У вільний час я люблю:

- а) залишатись на самоті, міркувати;
- б) бути в компанії;
- в) мені байдуже, бути на самоті чи в компанії.

15. Ви займаєтесь справою і припиняєте її тільки тоді, коли:

- а) справу закінчено і виконано бездоганно;
- б) більш-менш задоволені результатом;
- в) не все ще вдалося зробити.

16. Коли ви на самоті, то:

- а) мрієте про якісь абстрактні речі;
- б) шукаєте собі конкретну справу;
- в) іноді міркуєте про речі, пов'язані з роботою.

17. Якщо якась ідея захоплює вас, ви міркуєте над нею:

- а) незалежно від того, де і з ким ви перебуваєте;
- б) роблю це тільки на одинці;
- в) там, де буде більш-менш спокійно.

18. Коли ви відстоюєте якусь ідею, то:

а) можете відмовитися від неї, якщо вислухаєте переконливі аргументи опонентів;

- б) триматиметесь своєї думки, якими б не були аргументи;
- в) поміняєте свою думку, якщо спротив буде міцним.

Підрахуйте бали, яких ви набрали, наступним чином:

За відповідь «а» – 3 бали;

За відповідь «б» – 1 бали;

За відповідь «в» – 2 бали;

Питання 1, 6, 7, 8 визначають межі вашої допитливості й креативні можливості.

Питання 2, 3, 4, 5 – свідчать про вашу віру в себе;

питання 9 і 15 – характеризують вашу стійкість та переконливість;

питання 10 – виявляє вашу амбіційність;

питання 12 і 13 – свідчать про вашу "слухову" пам'ять;

питання 11-визначає особливості зорової пам'яті; питання 14-засвідчує ваше прагнення бути незалежною особистістю;

питання 16, 17 - характеризують ваше вміння мислити абстрактно;

питання 18 – розкриває сутність вашої зосередженості на справах.

Загальна сума набраних балів показує рівень вашої креативності, творчого потенціалу.

49 і більше балів. У вас доволі високий творчий потенціал, який надає вам великих особистісних та професійних можливостей. Якщо на практиці реалізувати ваші здібності, то вам розкриють різні форми творчості.

Від 24 до 48 балів. У вас нормальний творчий потенціал. Ви маєте необхідні якості, що допомагають вам творити, шукати нові ідеї та рішення. Однак у вас є проблеми, які ускладнюють творчий процес. Поставтеся прискіпливіше до себе.

23 і менше балів. Ваш творчий потенціал обмежений, або ви недооцінили себе та свої можливості. Відсутність віри у свої сили може призвести до думки, що ви нездатні творити. Спробуйте подолати це в собі й тим самим ви розв'яжете проблему.

Анкета 2. Авторська методика «Креативність як індикатор успішної професійної діяльності викладача іноземної мови»

Допишіть речення

1.1. Креативність означає для мене можливість _____

Ви погоджуєтесь з думкою про необхідність впровадження такого предмету як креативне мислення. Висловіть свою думку _____

1.2. Ініціатором яких креативних зустрічей заходів ви були чи є, можливо модератором якоїсь спільноти? _____

1.3. Що ви думаєте стосовно обміну досвідом з іншими викладачами, участі у закордонних конференціях та тренінгах _____

1.4. Висловіть свою згоду чи незгоду стосовно того, що методики викладання нічого не варті, якщо не враховують бажання та прагнення студентів _____

2.1. На мою думку суб'єктивне благополуччя – це... _____

2.2. Суб'єктивне благополуччя викладача – це _____

2.3. Якщо б Вас була можливість почати трудову діяльність спочатку, то яку б Ви обрали професію? Чому? _____

2.4. Які інтерактивні, креативні методи, методика, техніки ви використовуєте у процесі викладання іноземної мови _____

2.5. Які, на вашу думку, варто провести заходи, в межах своїх повноважень, щоб заклади освіти перестали бути місцем отримання диплому, натомість поступово перетворились на спільноту креативних молодих професіоналів _____

2.5. Яким повинен бути імідж благополучного, креативного викладача іноземної мови _____

3.1. Професійно-важливими якостями викладача іноземної мови є _____

3.2. Особистісно-професійна самореалізація для мене як викладача полягає у _____

3.3. Змодельуйте життєву і професійну спрямованість викладача іноземної мови на досягнення психологічного благополуччя, успіхів у викладацькій діяльності, що забезпечує розв'язання наступних життєвих завдань: _____

3.4. Розвиток здатності до креативного мислення забезпечує (сприяє) _____

3.5. Індивідуальний стиль викладання іноземної мови креативного педагога містить _____

4.1. На нашу думку, складовими психологічного благополуччя креативного викладача іноземної мови є _____

4.2. Самовдосконалення фахівця у сфері соціальної роботи – це _____

4.2. Чим, на Вашу думку, визначається професійний успіх викладача іноземної мови, його прагнення до постійного самовдосконалення у професійній діяльності, досягнення психологічного благополуччя _____

5.1. Сучасний студент – це: _____

5.2. Що є основою професійної взаємодії студента і викладача? _____

5.3. Чи варто викладачу стимулювати студента до творчої діяльності, розвитку креативності, продукування ідей? Яким чином це варто робити? _____

5.4. Морально-етичні орієнтири діяльності соціальних працівників у роботі з клієнтами _____

Опитувальник «Який Ваш креативний потенціал?»

(Никифорова, Г. С., Дмитриевой, М. А., & Снеткова, В. М. (2003))

Інструкція:

Опитувальник дозволить Вам пізнати Ваш потенціал і визначити, що саме, можливо, заважає Вам на шляху до більшого новаторства.

Прочитайте, будь ласка, наступні твердження, навпроти кожного твердження поставте позначку в одну з колонок залежно від того, чи буває так завжди, часто, іноді, рідко чи ніколи.

Текст опитувальника:

Твердження	Завжди	Часто	Іноді	Рідко	Ніколи	Бали
А. Моя особистість						
1. Мені не вистачає впевненості у собі						
2. Я ціную критичність						
3. Я боюся відрізнятися від інших						
4. Мої батьки схвалювали мою креативність						
5. Я почуваюся некомфортно в ситуації невизначеності						
6. Мені подобаються нові обличчя, місця						
7. Мені необхідно постійне відчуття порядку в моєму житті						
8. Я вважаю, що марення, мрії можуть збутися						
9. Я почуваюся ніяково, коли люди виявляють свої почуття						
10. Я отримую задоволення, граючи ролі						
11. Я досягаю більшого, коли наслідую правила						
12. Я дозволяю своїм почуттям керувати мною						
13. Мені подобається, коли мене вважають незалежним						
14. Мені подобається бути разом з вільно мислячими людьми						
15. Я скоріше креативний, ніж активний						
16. Мені подобається зазирати далеко уперед						

В. Мій підхід до розв'язання проблем						
1. Стикаючись із проблемою, я роблю поспішні висновки						
2. Коли проблема виникає, я стаю об'єктивним і аналітичним						
3. Необхідні всі факти, щоб прийняти рішення						
4. Моє внутрішнє відчуття допомагає мені						
5. Я розраховую на свої минулі знання подібних проблем						
6. Я ненавиджу працювати над деталями						
7. Секрет успіху – в укомплектованому штаті персоналу						
8. Статистичні дані та діаграми дають викривлену картину						
9. До проблем треба підходити одним і тим же чином						
10. Мене сприймають як людину, що розв'язує проблеми оригінально						
11. У мене є труднощі із знаходженням розв'язку проблеми						
12. Я використовую спеціальні техніки для розв'язку проблеми						
13. Я сумую, якщо проблема видається надто складною						
14. Коли інші не беруться за справу, я роблю це, якщо можу						

15. Я люблю читати інструкції перед тим, як почати щось нове						
16. Я вірю, що процес знаходження рішень – творчий						
С. Моє робоче середовище						
1. Люди в моїй організації думають, що їх спосіб дій – найкращий						
2. Навколо мене креативність сприймають як ключ до виживання						
3. Межі моїх повноважень чітко визначені						
4. Тут сприймаються корисні ідеї ззовні						
5. Час для творчих роздумів в цій організації є обмеженим						
6. Змагання між працівниками сприймається як здорове явище						
7. Я міг би охарактеризувати мою організацію як затишну та орієнтовану на співробітництво						
8. У цій організації ми любимо знаходити проблеми						
9. Тут, якщо ви креативні, це означає – мрійник						
10. У цій організації креативним людям дають свободу						
11. Організаційні процедури вбивають ідеї						
12. Я можу вільно висловлювати свої ідеї, не						

боячись, що їх вкрадуть						
13. Мене зупинять, якщо я почну пропонувати нові рішення						
14. Тут хороші ідеї являють цінність самі по собі						
15. Нові ідеї повинні бути детально описані						
16. Інновації схвалюються						

Опрацювання та інтерпретація результатів:

Після заповнення опитувальника пропонується самостійне опрацювання даних тестування за наступним алгоритмом:

1. Напишіть у кожному рядку бал, який Ви отримали після Вашої відповіді, користуючись таким ключем:

Відповіді на всі непарні питання (1, 3, 5 та ін.) оцінюються наступним чином:

Завжди - 1 бал, Часто - 2 бали, Іноді - 3 бали, Рідко - 4 бали, Ніколи - 5 балів.

Відповіді на парні питання оцінюються так:

Завжди - 5 балів, Часто - 4 бали, Іноді - 3 бали, Рідко - 2 бали, Ніколи - 1 бал

2. Підрахуйте загальний бал для кожного розділу: А, В і С.

3. Визначте Ваш креативний потенціал, просумувавши три оцінки: А + В + С.

Одержаний результат інтерпретується відповідно до наступного опису.

А. 16-37. Ваш креативний потенціал стримується деякими Вашими почуттями стосовно себе, і Ви будете здивовані, як багато креативності вивільниться одного разу, коли Ви дозволите собі бути креативним.

38-59. Ваш креативний потенціал достатньо розвинений, але не завжди проявляється. Цьому заважають деякі особливості нашої особистості. Вам необхідно навчитися регулювати емоційні стани, знижуючи напругу. Це допомагає зменшити дію бар'єрів.

60-80. Ви високо креативні. При цьому Ви маєте здатність надихати до креативності інших.

В. 16-37. Ваш стиль розв'язання проблем має тенденцію бути «книжним», йому бракує креативності.

38–59. Ваш підхід до розв'язання проблем іноді визначається ригідністю і може приводити до стандартних рішень, які більше, ніж потрібно, спираються на минулі розв'язки подібних проблем. Намагайтеся звільнитися від цього, і Ваша креативність проявить себе.

60–80. У Вас відкритий, креативний підхід до розв'язання проблем. Ви можете підтримувати інших під час розв'язання проблем. Ви можете скористатися кожним зручним випадком для того, щоб створити дух підприємництва і проблематизувати середовище навколо себе.

С. 16–37. Ваше робоче середовище не підтримує креативного мислення. Подивіться на Ваші бали за пунктами А і В. Якщо вони високі, то Ви, безумовно, відчуваєте напругу на роботі. Як Ви збираєтеся боротися з цим?

38–59. Іноді важко бути креативним на Вашій роботі. Якщо у Вас високі оцінки за пунктами А і В, використовуйте Ваші можливості для того, щоб змінити середовище.

60–80. Ви працюєте в ідеальному середовищі для креативної особистості. Однак, якщо у Вас низькі оцінки за пунктами А і В, Вам слід працювати над розвитком Вашої креативного потенціалу. Ніхто не збирається Вам заважати пропонувати нові ідеї.

А + В + С

48–111. Нині Ви розумієте, що всі ми маємо значний потенціал креативності, – йому тільки треба дати шанс проявитися. Тому позбудьтеся перепон для прояву своєї креативності зі свого боку і з боку інших.

112–176. У Вас хороший креативний потенціал, який поки прихований і стримується чи Вами особисто, чи Вашим підходом до розв'язання проблем, чи Вашим робочим середовищем. Ви в змозі змінити кожен з трьох аспектів – так чого ж Ви зволікаєте?

177–240. Ви, вочевидь, високо креативна особистість з великим потенціалом. Продовжуйте розвивати Ваш талан, прагнучи знайти нові шляхи його використання – вдома, у Ваших захопленнях, і, звісно, на роботі.

Методика діагностики комунікативної толерантності В. Бойка

(Бойко, В. В. (1998). *Коммуникативная толерантность: методическое пособие.*

СПб : МАПО)

Інструкція.

Прочитайте уважно наведені нижче судження. Оцініть від 0 до 3 балів якості **комунікативної толерантності**, щоб виразити, наскільки вірно вони вас характеризують:

0 балів – зовсім невірно, 1 – вірно в деякій мірі, 2 – вірно значною мірою, 3 – абсолютно вірно.

Будьте щирі.

	ТВЕРДЖЕННЯ	0 – зовсім невірно	1 – вірно в деякій мірі	2 – вірно значною мірою	3 – абсолютно вірно
1	Повільні люди, зазвичай, діють мені на нерви				
1.	Мене дратують метушливі, непосидючі люди				
2.	Шумні дитячі ігри переносу важко				
3.	Оригінальні, нестандартні, яскраві особи найчастіше впливають на мене негативно				
4.	Бездоганна в усіх відношеннях людина змусила б мене насторожитися				
5.	Мене, зазвичай, виводить з рівноваги нетямущий співрозмовник				
6.	Мене дратують любителі поговорити				
7.	Я б обтяжувався розмовою з байдужим для мене попутником в потягу, літаку, якщо він проявить ініціативу				
8.	Я б обтяжувався розмовами випадкового попутника, який поступається мені за рівнем знань і культури.				
9.	Мені важко порозумітися з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж мій				
10	Сучасна молодь викликає неприємні почуття своїм зовнішнім виглядом (зачіски, косметика, наряди).				

11	Так звані «нові росіяни», зазвичай, справляють неприємне враження або безкультурністю, або здирництвом				
12	Представники деяких національностей у моєму оточенні відверто несимпатичні мені.				
13	Є тип чоловіків(жінок), яких я не виношу				
14	Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем				
15	Вважаю, що на грубість потрібно відповідати тим самим				
16	Мені важко приховати, якщо людина мені чимось неприємна				
17	Мене дратують люди похилого віку, коли в годину пік вони опиняються в міському транспорті або в магазинах				
18	Мені неприємні самовпевнені люди				
19	Зазвичай, мені важко утриматися від зауваження на адресу озлобленої або нервової людини, яка штовхається в транспорті				
20	Я маю звичку повчати оточуючих				
21	Невиховані люди обурюють мене.				
22	Я часто ловлю себе на тому, що намагаюся виховувати кого-небудь.				
23	Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження				
24	Я люблю командувати близькими				
25	Мене дратують люди похилого віку, які в годину «пік» є в міському транспорті або в магазинах				
26	Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто тортури				
27	Коли партнер не погоджується в чомусь з моєю правильною позицією, то зазвичай це дратує мене				
28	Я проявляю нетерпіння, коли мені заперечують.				
29	Мене дратує, якщо партнер робить щось				

	по-своєму, не так, як мені хочеться				
30	Зазвичай, я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугам				
31	Мені часто докоряють у буркотливості				
32	Я довго пам'ятаю заподіяні мені образи тими, кого я ціную і поважаю				
33	Не можна прощати товаришам по службі нетактовні жарти				
34	Якщо діловий партнер ненавмисно вразить моє самолюбство, я на нього все ж ображусь.				
35	Я засуджую людей, які звикли жалітися кожному				
36	Внутрішньо я не схвалюю колег(приятелів), які при слушній нагоді розповідають про свої хвороби				
37	Я намагаюся ухилитися від розмови, коли хтось починає скаржитися на своє сімейне життя				
38	Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг)				
39	Мені іноді подобається подратувати когонебудь з рідних або друзів				
40	Як правило, мені важко йти на поступки партнерам				
41	Мені важко ладнати з людьми, у яких поганий характер.				
42	Зазвичай, я важко пристосовуюся до нових партнерів по спільній роботі				
43	Я утримуюся від стосунків з дещо дивними людьми				
44	Найчастіше я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер правий				

Методика дослідження самооцінки особистості С. Будассі
(Чудновский, В. (2006). *Становление личности и проблема смысла жизни: Избранные труды. Москва : Изд-во Моск. психолого-социального ин-та*)

Методика С. Будассі дозволяє проводити кількісне дослідження самооцінки особистості, тобто її вимір. В основі даної методики лежить спосіб ранжирування.

Самооцінка особистості – оцінка людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, оцінки своєї особи іншими людьми, виходячи з системи цінностей людини.

Інструкція.

Вам пропонується список з 48 слів, що позначають якості особистості, з яких Вам необхідно вибрати 20, які найбільшою мірою характеризують еталонну особистість (назвемо її «мій ідеал») у Вашому уявленні. Ранжуйте їх за ступенем важливості для вас. Природно, що в цьому ряду можуть знайти місце і негативні якості.

ПЕРЕЛІК ЯКОСТЕЙ

1. Акуратність	17. Легковір`я	33. Педантичність
2. Безпечність	18. Повільність	34. Привітність
3. Вдумливість	19. Мрійливість	35. Розбещеність
4.Сприйнятливність	20. Помисливість	36. Розсудливість
5. Запальність	21. Мстивість	37.Самокритичність
6. Гордість	22. Надійність	38. Стриманість
7. Грубість	23.Наполегливість	39. Справедливість
8. Гуманність	24. Ніжність	40. Співчуття
9. Доброта	25. Нерішучість	41. Сором`язливість
10.Житгерадісність	26. Нестриманість	42. Практичність
11. Дбайливість	27. Чарівність	43. Працьовитість
12. Заздрісність	28. Вразливість	44. Боягузтво
13.Скромність	29. Обережність	45. Переконавання
14. Злопам`ятність	30. Чуйність	46. Захопленість
15. Щирість	31. Підозрілість	47. Черствість
16. Примхливість	32.Принциповість	48. Егоїзм

З двадцяти відібраних властивостей особистості Вам необхідно побудувати еталонний ряд, де на перших позиціях розташовуються найбільш важливі, з Вашої точки зору, позитивні властивості особистості, а останніми - найменш бажані, негативні (20-й ранг - найбільш приваблива якість, 19-й - менше і т. д. аж до 1 рангу). Слідкуйте, щоб жодна оцінка-ранг не повторювалася двічі.

Методика М. Рокіча «Ціннісні орієнтації»

(Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіч). Відновлено з

<http://medbib.in.ua/metodika-tsennostnyie-orientatsii-39997.html>)

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя»

Інструкція.

Вам пропонується 2 списки цінностей (по 18 у кожному). Ваше завдання – розкласти їх у порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті. Спочатку список А, а потім – В.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Робіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію.

Список А

	активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя)
	життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)
	здоров'я (фізичне і психічне)
	цікава робота
	краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)
	любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)
	матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)
	наявність хороших і вірних друзів
	суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)

	пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток)
	продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)
	розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)
	розваги (присмне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
	свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
	щасливе сімейне життя
	щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
	творчість (можливість творчої діяльності)
	впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів)

Список Б

	акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах
	вихованість (гарні манери);
	високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)
	життєрадісність (почуття гумору);
	старанність (дисциплінованість)
	незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)
	непримиренність до недоліків у собі та інших
	освіченість (широта знань, висока загальна культура)
	відповідальність (почуття боргу, уміння тримати слово)
	раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)
	самоконтроль (стриманість, самодисципліна)
	сміливість у відстоюванні власної думки, поглядів
	тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
	терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
	широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
	чесність (правдивість, щирість)
	ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
	чуйність (дбайливість)

Інтерпретація результатів тесту:

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються «конкретні» і «абстрактні» цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність. Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

Переваги і недоліки методики

Перевагою методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість - можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору і експертизи.

Для подолання зазначених недоліків і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтацій можливі зміни інструкції, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

- ✓ В якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?
- ✓ Як би Ви розташували ці цінності, якщо б стали таким, яким мріяли?
- ✓ Як, на Ваш погляд, це зробив би людина, досконалий у всіх відносинах?
- ✓ Як зробила б це, на Вашу думку, більшість людей?
- ✓ Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?
- ✓ «.....через 5 або 10 років?»
- ✓ «Як ранжувати би картки близькі Вам люди?»

Методика вимірювання рівня рефлексивності (А. Карпова)

Гідна людина не та, у якої немає недоліків,

а та, у якої є переваги

В. Ключевський

Інструкція.

Дайте відповідь, не задумуючись, на декілька тверджень опитувальника. Пам'ятайте, що правильних чи неправильних відповідей немає. У бланку відповідей виберіть цифру, що відповідає варіанту вашої відповіді:

повністю не згоден	не згоден	скоріше не згоден	не можу визначитись	скоріше згоден	згоден	повністю не згоден
1	2	3	4	5	6	7

№	Твердження	1'	2	3	4	5	6	7
1	Прочитавши цікаву книгу, я завжди потім довго думаю про не і хочу з кимось обговорити							
2	Коли мене не очікувано про щось попросять, я можу відповісти перше, що прийде в голову							
3	Перш, ніж взяти слухавку телефону, щоб зателефонувати у справі, я звичайно подумки планую майбутню розмову							
4	Здійснивши помилку, я потім довго не можу відволіктись від думок про неї							
5	Коли я роздумую над чимось чи бесідую з іншою людиною, мені буває цікаво згадати про першопричину ланцюжка думок							
6	Пристаюючи до складного завдання, я намагаюсь не думати про майбутні труднощі							
7	Головне для мене - уявити кінцеву ціль своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення							
8	Буває, що я не можу зрозуміти, чому дехто не задоволений мною							
9	Я часто ставлю себе на місце іншої людини							
10	Для мене важливо в деталях уявити собі процес майбутньої роботи							
11	Мені було б важко написати серйозного							

	листа, якщо б я наперед не склала план								
12	Я надаю перевагу діяти, а не роздумувати над причинами своїх невдач								
13	Я досить легко приймаю рішення відносно дорогої покупки								
14	Як правило, щось задумуючи, я прокручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи усі варіанти								
15	Я турбуюсь про своє майбутнє								
16	Думаю, що у більшості ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою думкою, що прийшла в голову								
17	Інколи я приймаю необдумані рішення								
18	Закінчивши розмову, я, буваю, продовжую вести його мисленнево, використовуючи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору								
19	Якщо виникає конфлікт, то, роздумуючи над тем, хто в ньому винен, я, в першу чергу, починаю з себе								
20	Перш ніж, прийняти рішення, я завжди стараюсь усе старанно обдумати і зважити								
21	У мене бувають конфлікти від того, що інколи не можу передбачити, якої поведінки від мене очікують оточуючі								
22	Інколи, обдумуючи розмову з іншою людиною, я ніби мисленнево веду з нею діалог								
23	Я стараюсь не задумуватись над тим, які думки і почуття викликають в інших людях мої слова і вчинки								
24	Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково продумаю якими словами це краще зробити, щоб не образити її								
25	Вирішуючи складне завдання, я думаю над ним, навіть тоді, коли займаюсь іншими справами								
26	У випадках, коли я з кимось сварюсь, то у більшості випадків я не вважаю себе винним								
27	Рідко буває, що я шкодую про сказане								

Інтерпретація

Методика містить 27 тверджень, з яких 15 є прямими (номери питань: 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25). Решта 12 - зворотні твердження, що необхідно враховувати при обробці результатів, коли для отримання підсумкового бала підсумовуються в прямих питаннях цифри, що відповідають відповідям піддослідних, а в зворотних - значення, замінені на ті, що виходять при інверсії шкали відповідей. Тобто 1 = 5, 2 = 4, 3 = 3, 4 = 2, 5 = 1.

Ключ до тесту-опитувальника рефлексивності Карпова:

Переклад тестових балів в стени

Стени											
Тестові бали	80 і нижче	81 - 100	101 - 107	108 - 113	114 - 122	123 - 130	131 - 139	140 - 147	148 - 156	157 - 171	172 і вище

При інтерпретації результатів доцільно виходити з диференціації отриманих результатів на три основні категорії.

Результати методики, рівні або більші, ніж 7 стенів, свідчать про високорозвинену рефлексивність. Результати в діапазоні від 4 до 7 стенів - індикатори середнього рівня рефлексивності. Показники, менші 4-х стенів - свідок низького рівня розвитку рефлексивності.

Зміст теоретичного конструкту, а також спектр визначених ним поведінкових проявів - індикаторів властивостей рефлексивності передбачає і необхідність врахування трьох головних видів рефлексії, що виділяються по так званому «тимчасовому» принципу: ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії.

Ситуативна рефлексія забезпечує безпосередній самоконтроль поведінки людини в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність суб'єкта до співвіднесення своїх дій з ситуацією і їх координації відповідно до мінливих умов і власним станом. Поведінковими проявами і характеристиками цього виду рефлексії є, зокрема, час обмірковування суб'єктом своєї поточної діяльності; то, наскільки часто він вдається до аналізу того, що відбувається; ступінь розгорнення процесів прийняття рішення; схильність до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях.

Ретроспективна рефлексія проявляється у схильності до аналізу вже виконаної в минулому діяльності та dokonаних подій. У цьому випадку предмети рефлексії - передумови, мотиви і причини події; зміст минулої поведінки, а також його результативні параметри і, особливо, допущені помилки. Ця рефлексія виражається, зокрема, в

тому, як часто і наскільки довго суб'єкт аналізує та оцінює події, що відбулися, чи схильний він взагалі аналізувати минуле і себе в ньому.

Перспективна рефлексія співвідноситься: з функцією аналізу майбутньої діяльності, поведінки; плануванням як таким; прогнозуванням можливих фіналів. Її основні поведінкові характеристики: ретельність планування деталей своєї поведінки, частота звернення до майбутніх подій, орієнтація на майбутнє

Результати методики, рівні або більше, ніж 7 стенів, свідчать про високорозвинену рефлексивність.

Результати в діапазоні від 4 до 7 стенів - індикатори середнього рівня рефлексивності. Показники, менші 4-х стенів, - свідчення низького рівня розвитку рефлексивності.

Методика «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф.

(Карсканова, 2011)

Інструкція:

Шановний респонденте, Вам пропонуються твердження, що стосуються *Ваших почуттів стосовно себе і Вашого життя*. Ми пропонуємо Вам погодитися або не погодитися з кожним із запропонованих тверджень.

Обведіть цифру, яка краще всього відображає міру вашої згоди або незгоди з кожним твердженням. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей не існує.

Повністю не згоден -1, здебільшого, не згоден - 2, де в чому не згоден - 3, де в чому згоден - 4, швидше, згоден - 5, повністю згоден - 6.

Твердження	Повністю не згоден	Здебільшого, не згоден	Де в чому не згоден	Де в чому згоден	Швидше, згоден	Повністю згоден
	1	2	3	4	5	6
1. Багато людей вважають мене люблячим і дбайливим	1	2	3	4	5	6
2. Іноді я змінюю свою поведінку або образ думок, щоб відповідати запитам оточуючих	1	2	3	4	5	6
3. Взагалі, я вважаю, що сам несу відповідальність за те, як я живу	1	2	3	4	5	6

4. Я не зацікавлений в діяльності, яка розширить мій світогляд	1	2	3	4	5	6
5. Мені приємно думати про те, що я зробив у минулому і що сподіваюся зробити в майбутньому	1	2	3	4	5	6
6. Коли я проглядаю історію свого життя, я випробовую задоволення від того, як все склалося	1	2	3	4	5	6
7. Вважаю підтримку близьких відносин складною і даремною	1	2	3	4	5	6
8. Я не боюся висловлювати вголос те, що я думаю, навіть якщо це не відповідає думці оточуючих	1	2	3	4	5	6
9. Потреби повсякденного життя часто нервують мене	1	2	3	4	5	6
10. Взагалі, я вважаю, що продовжую дізнаватися більше про себе з часом	1	2	3	4	5	6
11. Я живу одним днем і не замислююся серйозно щодо майбутнього	1	2	3	4	5	6
12. Взагалі, я відчуваю упевненість і позитивне відношення до себе	1	2	3	4	5	6
13. Я часто відчуваю себе самотнім через те, що у мене мало близьких друзів, з якими є можливість поділитися своїми переживаннями	1	2	3	4	5	6
14. Зазвичай на мої рішення не впливають дії оточуючих	1	2	3	4	5	6
15. Я не дуже добре відповідаю людям і оточуючому суспільству	1	2	3	4	5	6
16. Я належу до людей, які відкриті для всього нового	1	2	3	4	5	6
17. Я прагну зосередитися на сьогоднішньому, оскільки майбутнє майже постійно приносить мені проблеми	1	2	3	4	5	6
18. Мені здається, що багато з людей, яких я знаю, одержали від життя більше, ніж я	1	2	3	4	5	6
19. Я відчуваю задоволення від	1	2	3	4	5	6

особистого і взаємного спілкування з членами сім'ї або друзями						
20. Я схильний турбуватися про те, що оточуючи думають про мене	1	2	3	4	5	6
21. Я досить добре справляюся з більшістю щоденних обов'язків	1	2	3	4	5	6
22. Я не хочу що-небудь робити по-новому, в моєму житті мене все влаштовує таким, як воно є	1	2	3	4	5	6
23. У мене є відчуття спрямованості і мета в житті	1	2	3	4	5	6
24. Була б можливість, я б багато що в собі змінив	1	2	3	4	5	6
25. Для мене важливо бути хорошим слухачем, коли мої друзі розповідають мені про свої проблеми	1	2	3	4	5	6
26. Бути задоволеним самим собою важливіше, ніж отримувати схвалення оточуючих	1	2	3	4	5	6
27. Я часто відчуваю себе заваленим своїми обов'язками	1	2	3	4	5	6
28. Я вважаю, що важливо переживати новий досвід, який кидає виклик моїй думці про себе і про світ	1	2	3	4	5	6
29. Мої повсякденні справи здаються мені банальними і незначними	1	2	3	4	5	6
30. Мені подобається більша частина моїх якостей	1	2	3	4	5	6
31. Я знаю небагато людей, охочих вислухати, коли мені потрібне з кимсь поговорити	1	2	3	4	5	6
32. Я схильний піддаватися впливу людей з твердими переконаннями	1	2	3	4	5	6
33. Якби я був незадоволений своєю життєвою ситуацією, я б зробив ефективні кроки, щоб її змінити	1	2	3	4	5	6
34. Якщо подумати, я не досяг більшого як особистість за	1	2	3	4	5	6

останні декілька років						
35. Я не маю чіткого усвідомлення щодо свого майбутнього в житті	1	2	3	4	5	6
36. У минулому я зробив декілька помилок, але я вважаю, що в цілому все вийшло благополучно	1	2	3	4	5	6
37. Я вважаю, що отримую багато від своїх друзів	1	2	3	4	5	6
38. Люди рідко переконують мене робити те, що я не хочу	1	2	3	4	5	6
39. Зазвичай я добре піклуюся про свої особисті фінанси і справи	1	2	3	4	5	6
40. З моєї точки зору люди будь-якого віку здатні продовжувати подальше особове зростання і розвиток	1	2	3	4	5	6
41. Я звик ставити перед собою цілі, але зараз це здається марною тратою часу	1	2	3	4	5	6
42. У багатьох відношеннях я відчуваю розчарування щодо моїх досягнень в житті	1	2	3	4	5	6
43. Мені здається, що у більшості оточуючих людей більше друзів, ніж у мене	1	2	3	4	5	6
44. Для мене важливіше пристосуватися до інших, ніж залишитися одному зі своїми принципами	1	2	3	4	5	6
45. Я відчуваю стрес через те, що не можу впоратися зі всіма справами, які я вимушений робити щодня	1	2	3	4	5	6
46. З часом я почав більше розуміти життя, що зробило мене сильнішою і здібнішою людиною	1	2	3	4	5	6
47. Мені приносить задоволення будувати плани на майбутнє і працювати над їх втіленням в життя	1	2	3	4	5	6
48. Здебільшого я горджуся тим, хто я є, і життям, яким я живу	1	2	3	4	5	6
49. Люди назвали б мене людиною,	1	2	3	4	5	6

готовою приділити час іншим						
50. Я впевнений в своїй думці, навіть якщо вона суперечить загальній	1	2	3	4	5	6
51. Мені добре вдається розподілити свій час так, щоб я міг справлятися з усім, що повинно бути зроблено	1	2	3	4	5	6
52. Мені здається, що я став значно розвиненіший як особа з часом	1	2	3	4	5	6
53. Я - людина, що активно виконує те, що заплановано мною	1	2	3	4	5	6
54. Я заздрю тому, як живуть більшість людей	1	2	3	4	5	6
55. У мене ніколи не було досить теплих і довірливих стосунків з іншими	1	2	3	4	5	6
56. Мені складно висловлювати свою думку щодо спірних питань	1	2	3	4	5	6
57. Кожен мій день розписаний, але я отримую відчуття задоволення від того, що зі всім справляюся	1	2	3	4	5	6
58. Мені не подобається опинятися в нових ситуаціях, які вимагають від мене зміни старого доброго способу дії	1	2	3	4	5	6
59. Деякі люди безцільно блукають життям, але я не відношуся до таких людей	1	2	3	4	5	6
60. Моє ставлення до себе, ймовірно, не таке позитивне, як те, що відчувають до себе більшість людей	1	2	3	4	5	6
61. Я часто відчуваю, що залишаюся осторонь, коли справа стосується дружби	1	2	3	4	5	6
62. Я часто змінюю свої рішення, якщо мої друзі або члени сім'ї не згодні з ними	1	2	3	4	5	6
63. Я відчуваю напругу, коли намагаюся розпланувати свої дії, оскільки я ніколи не виконую до кінця все, що запланував	1	2	3	4	5	6
64. Для мене життя - це безперервний	1	2	3	4	5	6

процес навчання, змін та росту						
65. Іноді мені здається, що я зробив все в моєму житті, що було потрібно	1	2	3	4	5	6
66. Багато днів я прокидаюся пригнічений думками про те, як я прожив своє життя	1	2	3	4	5	6
67. Я знаю, що можу довіряти своїм друзям, а вони знають, що можуть довіряти мені	1	2	3	4	5	6
68. Я не відношуся до людей, які піддаються соціальному тиску думати або вчиняти певним чином	1	2	3	4	5	6
69. Мої спроби знайти вид діяльності і взаємовідношення, відповідні для мене, були вельми успішними	1	2	3	4	5	6
70. Мені приносить задоволення бачити, як мої погляди міняються і «дорослішають» з роками	1	2	3	4	5	6
71. Мої цілі в житті є для мене швидше джерелом задоволення, ніж розчарування	1	2	3	4	5	6
72. У минулому були зльоти і падіння, але в цілому я б не став нічого міняти	1	2	3	4	5	6
73. Мені складно по-справжньому відкри-тися, коли я спілкуюся з оточуючими	1	2	3	4	5	6
74. Мене турбує те, як люди оцінюють вибори, зроблені мною в житті	1	2	3	4	5	6
75. Мені складно розпланувати своє життя так, щоб мене це влаштовувало	1	2	3	4	5	6
76. Я давним-давно перестав прагнути поліпшити або змінити що-небудь в своєму житті	1	2	3	4	5	6
77. Мені приємно думати про те, чого я досяг у житті.	1	2	3	4	5	6
78. Коли я порівнюю себе з друзями і знайомими, я переживаю приємні почуття від того, ким я є	1	2	3	4	5	6

79. Мої друзі і я співпереживаємо проблемам один одного	1	2	3	4	5	6
80. Я оцінюю себе за тим, що є важливим для мене, а не за цінностями оточуючих	1	2	3	4	5	6
81. Я спромігся створити свій власний будинок і спосіб життя, які найбільш відповідають моїм потребам	1	2	3	4	5	6
82. Правильно говорять, що старого пса новим трюкам не навчиш	1	2	3	4	5	6
83. Зрештою я можу з упевненістю сказати, що моє життя не багато вартує	1	2	3	4	5	6
84. У всіх є свої недоліки, але, здається, у мене їх більш ніж достатньо	1	2	3	4	5	6

Пункти, підкреслені і виділені жирним шрифтом, при обробці переводяться у шкалу, яка сходить донизу шкалу: 6, 5, 4, 3, 2, 1. Решта пунктів (не виділені) при обробці переводиться у шкалу, яка підіймається в гору: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Шкала «Позитивні відносини з тими, що оточують»: 1, 7, 13, 19, 25, 31, 37, 43, 49, 55, 61, 67, 73, 79.

Шкала «Автономія»: 2, 8, 14, 20, 26, 32, 38, 44, 50, 56, 62, 68, 74, 80.

Шкала «Управління середовищем»: 3, 9, 15, 21, 27, 33, 39, 45, 51, 57, 63, 69, 75, 81.

Шкала «Особистісне зростання»: 4, 10, 16, 22, 28, 34, 40, 46, 52, 58, 64, 70, 76, 82.

Шкала «Цілі у житті»: 5, 11, 17, 23, 29, 35, 41, 47, 53, 59, 65, 71, 77, 83.

Шкала «Самоприйняття»: 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60, 66, 72, 78, 84.

Інтерпретація даних (класичні ключі)

Шкала «Позитивні відносини з тими, що оточують»

Високі значення. Наявність близьких, приємних, довірливих відносин з тими, що вас оточують. Бажання проявляти турботу про інших людей. Здібність до емпатії, любові і близькості. Уміння знаходити компроміси у взаєминах.

Низькі значення. Відсутність достатньої кількості близьких, довірливих відносин. Труднощі в прояві теплоти, відвертості і турботи про інших людей. Переживання власної ізольованості і

фрустрованості. Небажання йти на компроміси для підтримки важливих зв'язків з тими, що оточують.

Шкала «Автономія»

Високі значення. Незалежність. Здатність протистояти соціальному тиску в своїх думках і вчинках. Можливість регулювати власну поведінку і оцінювати себе, виходячи з власних стандартів.

Низькі значення. Заклопотаність очікуваннями і оцінками інших. Орієнтація на думку інших людей при ухваленні важливих рішень. Нездатність протистояти соціальному тиску в думках і вчинках.

Шкала «Управління середовищем»

Високі значення. Відчуття упевненості і компетентності в управлінні повсякденними справами. Здатність ефективно використовувати різні життєві обставини. Уміння самостійно обирати і створювати умови, що відповідають особистісним потребам і цінностям.

Низькі значення. Нездатність справлятися з повсякденними справами. Відчуття неможливості зарадити або поліпшити умови свого життя. Відчуття безсилля в управлінні навколишнім світом.

Шкала «Особистісне зростання»

Високі значення. Відчуття безперервного саморозвитку. Відслідковування власного особистісного зростання і самовдосконалення з перебігом часу. Реалізація свого потенціалу.

Низькі значення. Переживання особистої стагнації. Відсутність відчуття особистого прогресу з часом. Нудьга і незацікавленість життям. Відчуття нездатності засвоювати нові навички.

Шкала «Цілі у житті»

Високі значення. Наявність цілей і усвідомлення цінності життя. Відчуття, що сьогоднішня і минуле осмислені. Наявність переконань, що додають цілей життю.

Низькі значення. Розмитість цілей в житті і відчуття його ритмів. Відсутність відчуття, що сьогоднішня і минуле осмислено. Відсутність переконань, що додають цілей життю.

Шкала «Самоприйняття»

Високі значення. Підтримка позитивного ставлення до себе. Визнання і ухвалення всього власного особистісного розмаїття, що включає як хороші, так і погані якості. Позитивна оцінка свого минулого.

Низькі значення. Незадоволеність самим собою. Розчарування у власному минулому. Стурбованість деякими рисами власної

особистості, неприйняття себе. Бажання бути іншим, не таким, який є насправді.

Методика Шкала пасивного перфекціонізму О. Філатової

(Филатова, Е. А. (2016). *Психологические особенности идеального Я личности при пассивном перфекционизме : дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01. «Общая психология, психология личности, история психологии»*. Москва. 146 с.)

Інструкція для учасників дослідження: Відповідаючи на наведені нижче питання, оберіть відповідь «так» або «ні». Якщо Вам важко визначитися, то майте на увазі, що відповідь «так» об'єднує як «безумовно так» і «скоріше так, ніж ні». Теж саме можна сказати і про відповідь «ні», що об'єднує «безперечно ні» і «скоріше ні, ніж так». Відповідайте на питання швидко, не замислюючись. Відповідь, яка перша спала Вам на думку, є найбільш точною.

№	Твердження	Відповідь	
		так	ні
1.	Я прагну бути кращим у всьому, що роблю.	так	ні
2.	Навіть коли я знаю, що певна справа для мене є дуже важливою, але вимагає часу, я все одно відкладаю її на останній момент	так	ні
3.	Мені вдається приховати власне хвилювання, але це вимагає від мене значних зусиль	так	ні
4.	Коли я починаю виконувати завдання, я зазвичай не впевнений, що зможу його завершити		
5.	Якщо в мене щось не виходить із запланованого, я швидко знаходжу собі інше заняття		
6.	Коли виникають труднощі в моїй роботі (справах, навчанні), я ніяковію		
7.	Краще промовчати, якщо не впевнений в правильності відповіді		
8.	Якщо я над чим-небудь працюю, то не можу розслабитися, поки не доведу цю справу до досконалості		
9.	Мені складніше, ніж іншим людям виступати перед аудиторією		
10.	Над складною проблемою я можу багато розмірковувати, але так і не розпочати її виконувати		
11.	Якщо щось йде не так, краще зупинитися і все як слід обміркувати		
12.	Мені притаманне зростання тривоги перед важливою подією, навіть якщо я ретельно до неї готуюся		
13.	Оточуючі люди схильні вважати мене ледачим		

14.	Мені складніше виконувати навіть звичну роботу, якщо за мною спостерігають		
15.	Я чекаю на «ідеальні» умови (коли не буде інших справ, ніхто не буде заважати, тощо), щоб розпочати складну роботу		
16.	Для мене дуже важливо щоб, все мої починання завершувалися успіхом		
17.	Якщо у мене відсутнє бажання з ким-небудь спілкуватися, я можу використати незакінчену роботу як відмовку		
18.	Успіх залежить в першу чергу від наполегливої роботи, а не від випадку або таланту		
19.	У мене є звичка відкладати справи на потім		
20.	Я не поспішаю звертатися по допомогу, навіть коли це необхідно		
21.	Мої невдачі пов'язані з тим, що я можу «перехвилюватися».		
22.	Навіть, якщо докласти всіх зусиль, може просто не поталанити і результат буде жалюгідним		
23.	У мене завжди знаходиться безліч більш термінових справ, і я так і не розпочинаю складної роботи.		
24.	Я вважатиму за краще промовчати, якщо хтось проходить поза чергою, остерігаючись невдоволення на свою адресу.		
25.	Здійснення моїх ідей часто залежить лише від талану або вдалих обставин.		
26.	У школі мені було простіше виконати письмове завдання, ніж зробити усну доповідь		
27.	Якби не допомога інших людей, я не зміг би багато чого досягти.		
28.	Я переживаю через помилки і недоліки у своїй роботі (навчанні, справах).		
29.	Коли мені необхідно виконати щось дуже важливе, завжди з'являється ще якась робота або невідкладні справи.		
30.	Немає сенсу навіть намагатися щось змінити, якщо ситуація складається не на мою користь.		
31.	Після виступу (відповідального заходу, події, іспиту тощо) я ще довго подумки повертаюся до нього з неприємним відчуттям.		
32.	Якщо щось йде не так в моїй роботі (справах, навчанні), я «втікаю» від проблем в своє улюблене місце відпочинку (кафе, парк, буфет тощо).		

33.	Я не відчуваю себе впевнено, коли мені доводиться виступати перед незнайомою аудиторією.		
34.	Я часто думаю про те, як мені все встигнути на роботі (навчання, справах).		
35.	Я краще промовчу, якщо не впевнений, що не зроблю помилки.		
36.	Я дуже вимогливий до себе і результатів своєї роботи		
37.	У мене починає боліти голова або живіт за день до відповідального заходу, події		
38.	Якщо починаю певну справу, я часто маю негативні почуття через побоювання, що з цим не впораюся.		
39.	Я прагну досягти поставленої мети, незважаючи на всі перешкоди і невдачі.		
40.	Я відчуваю, що у мене прискорюється серцебиття або з'являється ком у горлі, коли думаю про майбутню важливу подію		
41.	Я ставлю перед собою складні завдання.		
42.	Я помічаю за собою, що якщо завдання дуже складне, я навіть не намагаюся розпочати його вирішувати.		
43.	Я не замислююся над своїми невдачами та помилками		
44.	Бувають ситуації, через які, навіть коли вони завершилися, я не можу заснути, раз по раз прокручуючи в голові свої «промахи».		
45.	Останнім часом я помічаю за собою, що відкладаю важливі справи на останній момент		

Обробка та інтерпретація отриманих результатів:

Компоненти	Відповідь на твердження
Когнітивний компонент	Позитивні відповіді: 1, 4, 6, 8, 11, 16, 22, 25, 27, 30, 34, 36, 41 Негативні відповіді: 18, 43
Емоційний компонент	Позитивні відповіді : 3, 7, 9, 12, 14, 21, 24, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 44
Поведінковий компонент	Позитивні відповіді : 2, 5, 10, 13, 15, 17, 19, 20, 23, 29, 32, 37, 42, 45 Негативні відповіді: 39

Когнітивний компонент пасивного перфекціонізму характеризується наявністю високих цілей і когнітивним плануванням своєї діяльності, спрямованістю на успіх, завищені цілі та очікування, зовнішнім локусом контролю, рефлексивністю мислення (рефлексивність мислення в даному випадку розуміється як схильність до планування і тривалого обмірковування, зважування варіантів

вирішення проблеми). Дані особливості описують, в першу чергу, ставлення до власної діяльності, до завдань і проблем, які особистості суб'єктивно здаються найбільш складними.

Емоційний компонент характеризується особистісною тривожністю в ситуаціях оцінювання (навіть якщо ситуація сприймається лише ситуація оцінювання), страхом невдачі, почуттям емоційного дискомфорту в ситуації оцінювання, а також в пунктах анкети описані прояви, властиві людям з високою тривожністю щодо важливої діяльності, роботи.

Поведінковий компонент характеризується унікаючою поведінкою в ситуаціях, що викликають сильний емоційний дискомфорт.

Когнітивний компонент пасивного перфекціонізму.

Максимальна кількість балів - 15.

7 балів і менше вказують на низький рівень прояву когнітивного компонента.

8-9 балів – середній рівень прояву когнітивної складової, можуть бути присутніми окремі тенденції, властиві пасивному перфекціонізму, в оцінці ситуації та своїх особистісних якостей.

10 балів і більше – високий рівень когнітивного компонента пасивного перфекціонізму.

Емоційний компонент пасивного перфекціонізму.

Максимальна кількість балів - 15.

7 балів та менше вказують на низький рівень емоційної складової пасивного перфекціонізму, побічно – про низький рівень особистісної тривожності.

8-11 балів - середній рівень прояву емоційного компоненту.

12 балів та вище – високі результати. Особам з подібними результатами властива тривожність в ситуації оцінювання, неприємні думки про можливу невдачу та провали, нав'язливі роздуми про допущені промахи та невдачі в минулому.

Поведінковий компонент пасивного перфекціонізму.

Максимальна кількість - 15.

5 балів та менше вказують на низький рівень прояву поведінкового компоненту пасивного перфекціонізму.

6-9 балів – середній рівень – вказує на певні поведінкові тенденції в поведінці особистості.

10 балів та вище – високий рівень прояву поведінкового компоненту. Високі значення можуть свідчити про схильність

особистості до вибору таких стратегій поведінки, при яких людина сама створює для себе перепони.

Загальний рівень пасивного перфекціонізму.

Загальний показник відображає, наскільки властивий особистості пасивний перфекціонізм. Зробити висновки про рівень пасивного перфекціонізму можна по загальному показнику, що є сумою балів за трьома шкалами.

20 балів і нижче вказують на відсутність проявів пасивного перфекціонізму, при цьому не виключається інша форма перфекціонізму.

Від 21 до 28 балів – середній рівень пасивного перфекціонізму, особистості властиві деякі прояви пасивного перфекціонізму, описані в теоретичній моделі.

29 балів і вище – високий рівень пасивного перфекціонізму.

Методика Шкала досвіду агресивних впливів Т. Glomb та Н. Liao в адаптації Є. Тополова

(Максименко С.Д., Кокун О.М., Тополов Є.В. Адаптація психодіагностичних методик: шкала досвіду агресивних впливів, шкала професійної автономності та шкала професійної мобільності // Практична психологія та соціальна робота. - 2011. - № 3. - С. 25 - 31)

Інструкція: Шановний респонденте, Як часто ваш безпосередній начальник веде себе по відношенню до вас подібним чином.

Обведіть цифру, яка краще всього відображає міру вашої згоди або незгоди з кожним твердженням. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей не існує.

№	Запитання	1	2	3	4	5
		Ніколи	1 або 2 рази в місяць	1 або 2 рази на тиждень	1 або 2 рази в день	декілька раз в день
1	Робив гнівні жести (наприклад, погрожував кулаком, «кидав» сердиті погляди					
2	Навмисно уникав вас					
3	Представляв перед іншими людьми в «поганому світлі»					
4	Кричав або підвищував голос					
5	Відмовляв вам в інформації					

6	Саботував вашу роботу				
7	Непристойно сварив вас				
8	Відмовляв у необхідних для вашої роботи ресурсах (устаткування, постачання та ін.)				
9	Фізично на вас нападав				
10	Використовував ворожу «мову» тіла				
11	Ображав чи критикував вас (в т. ч. й саркастично)				
12	Не хотів виправити неправдиву інформації відносно вас				
13	Перебивав вас у розмові або не надавав можливості висловитись				
14	Різко висловлювався вам в «обличчя»				
15	Розповсюджував плітки				
16	Погрожував				
17	Пошкоджував вашу власність				
18	Пліткував або розповідав іншим про вашу негативну поведінку				
19	Принаижував вашу думку (гідність) перед іншими				
20	Не хотів з вами розмовляти (демонстративно ігнорував ваші усні звернення до нього)				

Інструкція: Шановний респонденте, Як часто ваші співробітники вели себе по відношенню до вас подібним чином.

Обведіть цифру, яка краще всього відображає міру вашої згоди або незгоди з кожним твердженням. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей не існує.

		Ніколи	1 або 2 рази в місяць	1 або 2 рази на тиждень	1 або 2 рази в день	декілька раз в день
1	Робили гнівні жести (напр., погрожували кулаком, «кидали» сердиті погляди)					

2	Навмисно вас уникали				
3	Представляли вас перед іншими в «поганому» світлі				
4	Кричали або підвищували голос				
5	Відмовляли в інформації				
6	Саботували вашу роботу				
7	Непристойно вас сварили				
8	Відмовляли у необхідних для вашої роботи ресурсах (оснащення,)				
9	Фізично на вас нападали				
10	Використовував ворожу «мову» тіла				
11	Ображали чи критикували вас (в т. ч. й саркастично)				
12	Не хотіли виправити неправдиву інформації відносно вас				
13	Перебивали вас у розмові або не надавав можливості висловитись				
14	Різко висловлювалися вам в «обличчя»				
15	Розповсюджували плітки				
16	Погрожували				
17	Пошкоджували вашу власність				
18	Пліткували або розповідав іншим про вашу негативну поведінку				
19	Принаижували вашу думку (гідність) перед іншими				
20	Не хотіли з вами розмовляти (демонстративно ігнорував ваші усні звернення до нього)				

Обробка результатів: Для оцінки пропонується п'ятибальні шкали: «ніколи» – 1 бал; «1 або 2 рази на рік» – 2 бали; «3 або 4 рази на рік» – 3

бали; «приблизно раз на місяць» – 4 бали; «раз на тиждень або частіше» – 5 балів.

Інтерпретація результатів:

Сума набраних балів за 40 питаннями (по 20 для кожного варіанту – із начальником та співробітниками) складає інтегральний показник досвіду агресивних впливів. Його мінімальне значення дорівнює 40 балам, а максимальне – 200 балам. Але, окрім того, також, на нашу думку, доцільним може бути й врахування загального показника для кожного із двох варіантів та окремих показників, які характеризують досвід агресивних впливів досліджуваного.

Дані інтегрального показника досвіду агресивних впливів

№	Рівень	Значення показника у балах
1	Низький	20 – 37
2	Нижчий за середній	38 – 56
3	Середній	57 – 84
4	Вищий за середній	85 – 142
5	Високий	143 – 200

Методика Шкала професійної автономності (Factual Autonomy Scale – FAS) Р. Спектор та С. Фок в адаптації Є. Тополова

(Максименко С.Д., Кокун О.М., Тополов Є.В. Адаптація психодіагностичних методик: шкала досвіду агресивних впливів, шкала професійної автономності та шкала професійної мобільності // Практична психологія та соціальна робота. - 2011. - № 3. - С. 25 - 31)

Інструкція: Шановний респонденте, виберіть одну найбільш правильну відповідь.

	Як часто при виконанні своєї роботи вам доводиться просити дозвіл:	Ніколи	Рідко	періодично	досить часто	завжди
1	На перерву для відпочинку?					
2	Для того, щоб перекусити?					
3	Піти раніше з роботи?					
	Змінити години своєї роботи (змінити початок чи кінець)?					
5	Відлучитись з роботи чи свого робочого місця?					

6	Запізнитись на роботу?					
7	Працювати поза роботою (дома, на дачі та ін.)					
	Як часто вам на роботі?	Ніколи	1 або 2 рази в місяць	1 або 2 рази в рік	1 або 2 рази в тиждень	кожен день
8	Хтось каже, що ви маєте робити?					
9	Хтось говорить, коли ви маєте робити вашу роботу?					
10	Хтось говорить, як ви маєте робити вашу роботу?					

Обробка результатів.

На перші сім питань пропонуються такі варіанти відповіді: «ніколи» – 1 бал; «рідко» – 2 бали; «періодично» – 3 бали; «достатньо часто» – 4 бали; «дуже часто або завжди» – 5 балів.

На останні три: «ніколи» – 1 бал; «один чи два рази» – 2 бали; «один чи два рази на рік» – 3 бали; «один чи два рази на тиждень» – 4 бали; «кожного дня» – 5 балів.

Сума набраних балів за всіма 10 питаннями складає рівень професійної автономності (у даному випадку, цей показник є зворотним – чим менше його кількісне значення, тим вищим є рівень професійної автономності). Його мінімальне значення дорівнює 10 балам, а максимальне – 50 балам.

БЛОК 3. РОЗВИВАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ

Зразки розвивальних вправ для використання у тренінгу*

Вправа «Креативність – це...»

Мета: визначити поняття «креативність», «креативний».

* зразки вправ є авторськими або являють собою авторські модифікації відомих тренінгових вправ (Балахтар, 2015, Яценко, 1996 та ін.)

Хід вправи.

Група ділиться на підгрупи по 5-6 осіб. Упродовж 15 хвилин кожна підгрупа пише власне визначення поняття «креативність», «креативний», а потім презентує свої визначення перед іншими учасниками. Обговорити у вигляді міні-дискусії запропоновані визначення. Ознайомитися з існуючими поняттями «креативність» і «креативний».

Психологічний коментар: усвідомити сутність понять «креативність» і «креативний».

Вправа «Креативні якості викладача іноземної мови»

Мета: ознайомитись з креативними якостями викладача іноземної мови.

Викладачем загалом та викладачем іноземної мови може бути далеко не кожна людина, особистість. Креативний викладач іноземної мови – людина, фахівець, який володіє відповідними якостями.

Хід вправи.

Працюючи у підгрупах, запишіть якості особистості, які мають бути притаманні креативному викладачу іноземної мови. Ознайомтесь з результатами дослідження психологів щодо ознак креативного педагога, викладача. Порівняйте їх зі своїми результатами.

Психологічний коментар: засвоїти знання щодо креативних якостей, притаманних викладачу іноземної мови.

Розвиток креативності як якості викладача іноземної мови.

Креативні здібності можна розвивати, але для цього потрібні:

- чітка мотивація;
- грамотна постановка завдання перед собою та іншими;
- докладати зусилля для досягнення мети;
- здійснення вибору, визначити від чого необхідно відмовитися заради досягнення мети;
- навчитися не тільки слухати людей, але й чути, тобто слухати інших серцем, розуміти їх;
- працювати над здібностями психофізіологічного плану (якщо є задатки): гостра увага, хороша пам'ять, схильність до продуктивного мислення, креативність, швидкість та гострота розуму, володіння мовою тощо; розширювати і поглиблювати знання; виховувати в собі моральні цінності, зокрема, чесність.

Вправа: «Повір у свої творчі здібності»

Мета: сприяти усвідомленню щодо власних здібностей, розкриттю творчого потенціалу особистості.

Хід вправи.

Тренер пропонує учасникам:

1) Запишіть декілька слів про те, яка ви надзвичайно творча людина (Наприклад, «Я – творча людина», «Я завжди з'являюся саме в потрібний час і в потрібному місті», «Я займаюся саме тим, що дозволить висунути чудову ідею»).

2) Виберіть будь-які із зафіксованих тверджень і напишіть десятків два його варіантів від першої, другої і третьої особи. Не поспішайте, продумуйте кожне слово, яке пишете. Продовжуйте варіювати словами, твердженнями (Наприклад, «Я, Сергій, є творчою особистістю». «Сергій, ти творча особистість». «Сергій – творча особистість». «Я дійсно творець». «Сергій – перший творець у нашій групі (колективі)». «Ти, Сергію, обдарований творчими здібностями»...

3) Негативні думки, якщо вони виникають, записуйте на зворотній сторінці аркуша або окремому аркуші (Наприклад, «Сергій за два роки не видав ні однієї нової ідеї». «Ці люди дуже погано знають Сергія, щоб судити про нього». «Сергій дуже тупий, щоб придумати щось нове». «Я вже старий для творчості». «Мені не вистачає освіти, щоб висувати нові ідеї»...

4) Поверніться до написання позитивних тверджень.

5) Знову поверніться до негативних тверджень – це є перепони, які заважають Вам стати творцем.

6) Звільніться від негативних висловлювань – на кожне з них запишіть позитивне твердження. Такі фрази записуйте упродовж 5 днів. За цей час негативні думки, скоріш за все, зникнуть (Наприклад, «Сергій щодня придумує щось нове». «Ці люди дуже погано знають Сергія, щоб судити про нього». «Сергій – не тупий, він просто нестандартно мисляча людина». «Багато відомих винахідників у свій час отримали формальну освіту»...

7) Далі фіксуйте тільки позитивні твердження – до тих пір, поки відчуєте, що в цьому немає потреби.

Психологічний коментар: усвідомити й прийняти власні творчі здібності, притаманні викладачу іноземної мови.

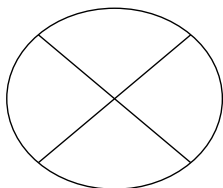
Вправа «Мій професійний герб та моє професійне кредо»

Мета: актуалізація власного професійного та особистісного досвіду.

Матеріали: бланки з зображенням щита, олівці, фломастери.

Хід вправи.

Учасникам роздаються бланки «Герб та девіз». Їм пропонується заповнити поля герба відповідними символами, що найточніше передає зміст кожного поля: перше – «Я як педагог»; друге – «Мої учні»; третє – «Я очима моїх учнів»; четверте – «Моя професійна мрія».

На смужці необхідно написати фразу, яка б могла слугувати особистим професійним девізом (професійним кредо). Це може бути як відомий вислів, так і фраза, придумана самим учасником.

Вправа «Життєвий та професійний кодекс педагога»

Мета: рефлексія та вербалізація життєвих та професійних цінностей та принципів.

Обладнання: картки з зображенням приголосних та голосних букв українського алфавіту.

Хід вправи.

Картки розподіляються між учасниками групи. Завдання для учасників – сформулювати декілька значущих для них особисто та світу в цілому життєвих та професійних правил, які б розпочиналися на букви, написані на картках. По закінченні роботи групі пропонується прочитати сформульовані закони, дотримуючись алфавітного порядку. Таким чином, групою створюється єдиний життєвий та професійний кодекс педагога.

Вправа на самостійне швидке зняття напруження в 12 точках.

Мета: зняття напруження, що виникло в процесі роботи.

Хід вправи.

Для зняття напруження необхідно почати повільні кругові рухи очима – двічі в одному напрямку і двічі в іншому.

Сконцентрувати увагу на віддаленому предметі, а потім

переключити її на предмет, що знаходиться близько.

Насупитися, напружуючи м'язи коло очей, а потім розслабитись. Після цього кілька разів широко позіхнути.

Розслабити шию, спочатку похитавши головою, а потім покрутивши нею зі сторони в сторону.

Підняти плечі до рівня вух і повільно опустити.

Розслабити зап'ястя і покрутити ними.

Стиснути і розтиснути кулаки, розслаблюючи кисті рук.

Зробити три глибокі вдихи і м'яко прогнутися в хребті вперед - назад, із сторони в сторону.

Напружте і розслабте сідниці, а потім ікри ніг.

Покрутіть ступнями, стисніть пальці ніг таким чином, щоб ступні вигнулися догори.

Після виконання цієї вправи, ваше тіло звільниться від напруження в 12 основних точках.

Вправа «Дерево мого «Я»

Мета: усвідомлення себе в системі професійного та особистісного спілкування; усвідомлення професійних утруднень.

Хід вправи.

Рекомендації ведучому: «Давайте здійснимо екскурсію вглиб власного «Я». Це «Я» можна зобразити у вигляді дерева з різними гілочками і коренями. Корені – це підгруддя, на яке ви спираєтеся у вашому житті, в т.ч. професійному.

Стовбур, гілки – це ваші професійно-особистісні якості, що ведуть вас по життю, в т.ч. педагогічному. Це основні ваші гідності, що допомагають вашому професійному зростанню. Вони можуть бути пишні, повні життя, а можуть засихати.

Які причини можливого ураження вашого дерева? Вони зовнішні чи внутрішні? Кульки омели, яка паразитує на дереві, душла позначатимуть ті недоліки, які заважають вам у професійному зростанні. Якими вони будуть? Позначте їх у відповідних місцях дерева. Які зовнішні «процеси», «об'єкти» сприяють або перешкоджають вашому професійному становленню, включенню в професійну спільноту? Намалюйте їх. Чи є на вашому дереві плоди. Що вони позначають?».

Після індивідуальної роботи, учасники об'єднуються в групи:

1 – зображує узагальнений образ «Я -професіонал», вказуючи

якості, об'єкти, які сприяють професійному становленню, самореалізації тощо;

2 – зображує узагальнений образ «Перешкоди становлення мого професійного Я», вказуючи якості, об'єкти, які перешкоджають професійному становленню, самореалізації тощо.

Вправа «16 асоціацій»

Мета: виявити асоціативні уявлення про роботу та перешкоди до задоволення від роботи; аналіз напрямків для професійного зростання.

Матеріали: листи формату А4, фломастери (олівці) за кількістю учасників.

Хід вправи.

Горизонтально покладений лист формату А4 ділиться на 5 рівних вертикальних колонок. У першій колонці записуються 16 асоціацій на слова «моя робота». У другу колонку пишемо асоціації на слова з першої колонки, попарно їх об'єднуючи: асоціація на перше і друге слово, асоціація на третє і четверте слово, потім – на п'яте і шосте і т.д. Таким чином, в другій колонці отримуємо вже вісім асоціацій. В третій колонці процедура повторюється, і ми отримуємо 4 слова. Продовжуємо до тих пір, поки в останнім, п'ятій колонці не залишиться тільки одна асоціація. Її також необхідно зобразити у вигляді схематичного малюнка.

Тепер у кожного є два зображення – малюнок перешкоди до задоволення від роботи і образне асоціативне уявлення про саму роботу. Обговорення та порівняння малюнків, виділення спільні елементів, аналіз сильних і слабких рис та можливих напрямків для росту.

Вправа «Професійне «Я»

Мета: підвищити самооцінку; гармонізувати емоційний стан; розвиток позитивної концепції «Я-педагог».

Хід вправи.

На окремому листі пропонують намалювати сонце так, як його малюють діти: «У кружечку напишіть власне ім'я або намалюйте себе як педагога. Біля кожного променя напишіть що-небудь гарне про себе з професійної точки зору. Завдання – написати про себе якнайкраще. Покладіть цей листочок у свій щоденник і, якщо у вас з'явиться нова якість, додайте промінчик до сонця».

Рекомендації тренеру: Чи змінився емоційний стан учасників? Що

сподобалось? Чого було забагато?

Метод активного навчання «Алфавіт»

Мета: розвиток мислення, інтелекту, свідомості учасників через організацію процесів мислєдїяльностї, смислотворчостї і творчої пізнавальної діяльностї.

Обладнання: технологїчна карта: лист ватману, на якому зверху униз із лївої сторони записаний маркером алфавїт (за винятком букв, із яких не можуть починатися слова); 2-4 маркера рїзних кольорів.

Хїд вправи:

На дошці або стїні рїзміщується технологїчна карта. На першому етапї («Смислотворчїсть») ведучий пропонує учасникам розкрити зміст дослїджуваного поняття (у нашому прикладї це «професїйна їдентичнїсть»), заповнивши технологїчну карту (вписати маркером у кожний рядок вїдповїдної букви алфавїту слова, що починаються з цїєї букви і розкривають зміст поняття, що дослїджується). По черзї кожному учаснику (або одночасно двом учасникам) пропонують вписати в технологїчну карту свої поняття. Кожний учасник може записати вїд одного до декїлькох понять. Той учасник, що записує своє поняття на технологїчну карту, промовляє його вголос.

Заповнення технологїчної карти закінчується тодї, коли бїля неї побували всї учасники не менше одного разу і коли на кожну букву алфавїту на технологїчній картї записане хоча б одне слово-поняття.

Наприклад, так може бути заповнена технологїчна карта з поняттям «професїйна їдентичнїсть»:

А	Адаптація
Б	Бажання, багатовимїрнїсть
В	Визначенїсть в професїї
Г	Група професїйна
Д	Дїя, дїяльнїсть
І	їнтеграція
ї т.д.	

На другому етапї («Аналїтичному») учасникам пропонують з усїх записаних на технологїчній картї слїв вїдїлити три, що найбільше вїдбивають сутнїсть дослїджуваного поняття. Вїбїр кожного учасника технологїї ведучий вїдзначає на технологїчній картї точкою («плюсом»

або іншим знаком), поставленої над обраним словом. Після того як відзначений вибір всіх учасників технології (у тому числі і ведучого), останній називає слова, що одержали найбільше число виборів, і підкреслює їх маркером. Виділені поняття - це думка групи про сутність досліджуваного поняття.

На третьому, «Рефлексивному» етапі реалізація методу закінчується аналізом діяльності учасників, їхньої взаємодії. Алгоритм рефлексії може бути таким: зафіксувати стан свого знання про досліджуване поняття, наскільки воно змінилося; визначити причини цього стану; оцінити свою діяльність і важливість цього методу для себе. При організації рефлексії, ведучий пропонує учасникам методу висловитися.

Вправа «Творче життя»

Мета: перенесення розгляду проблем креативності в область щоденних життєвих реалій.

Обладнання: маркери, листи формату А-3, А-2.

Хід вправи.

Учасники об'єднуються в групи по 5-6 осіб та отримують завдання: «сформулювати перелік рекомендацій, які дозволять зробити більш творчим власне життя». В перелік бажано включити рекомендації щодо впровадження творчих підходів до професійного життя. Сформульовані рекомендації повинні бути реальними і мати можливість бути практично впроваджені більшістю учасників в життя. По закінченні виконання завдання листи розміщуються для ознайомлення всіма учасниками. Представники від кожної команди озвучують свої рекомендації та коротко пояснюють, як саме їх дотримання допоможе зробити власне життя більш творчим.

Для обговорення можна запропонувати рекомендації, створені фахівцями з психології креативності:

- регулярно виконуйте фізичні вправи;
- слідкуйте за тим, щоб ваша діста була різноманітною і збалансованою;
- опануйте техніки релаксації та медитації; удосконалюйте впевненість в собі;
- ведіть щоденник, робіть замальовки, пишіть вірші, короткі оповідання та пісні;
- читайте художню літературу, розвивайте уяву;

- замислюйтеся про альтернативні способи використання предметів, з якими ви маєте справу в повсякденному житті;
- займіться живописом або скульптурою;
- відвідуйте місця, що надихають;
- займіться справами, про які ви зазвичай не думали; намагайтеся бути більш спонтанними і товариськими;
- дивіться комедії і прагніть сформувати свій власний гумористичний стиль;
- слухайте класичну музику;
- регулярно шукайте способи вирватися з вашої «зони комфорту»;
- намагайтеся виконувати свої щоденні рутинні обов'язки різноманітними способами;
- заводьте нових друзів і розширюйте своє коло спілкування;
- думайте про себе як про творчу особистість;
- розвивайте креативність як спосіб існування;
- працюйте над бунтарськими рисами характеру;
- привчіть задавати собі питання: «А що якщо ...?»;
- не засиджуйтеся перед телевізором;
- дозвольте собі мріяти;
- не бійтеся опинитися неправим або зробити помилку;
- не виносьте поспішних суджень;
- цікавтеся абсолютно всім!

Вправа «Рефлексивна мішень»

Мета: підведення підсумків тренінгу.

Обладнання: шаблон «мішень» на аркуші ватману, кольорові олівці, фломастери.

Хід вправи:

На аркуші ватману малюється мішень, яка ділиться на чотири (можна більше або менше) сектори. У кожному з секторів записуються параметри для рефлексії групової взаємодії, діяльності, що відбулись. Наприклад, 1-й сектор – оцінка змісту; 2-й сектор – оцінка форми, методів взаємодії; 3-й сектор – оцінка діяльності ведучого; 4-й сектор – оцінка власної діяльності.

Кожний учасник маркером або фломастером (ручкою, олівцем) чотири рази (по одному в кожний сектор) «стріляє» у мішень, роблячи мітку (крапку, «плюс» і т. д.). Мітка відповідає його оцінці результатів

взаємодії, що відбулася. Якщо учасник дуже низько оцінює результати, то мітка ставиться їм в «молоко» або в поле «О» на мішені, якщо вище, то в поле «З». Якщо результати оцінюються дуже високо, то мітка ставиться в «яблучко», у поле «5» мішені. Після того як кожний учасник взаємодії «вистрілив» (поставив чотири мітки) у рефлексивну мішень, вона вивішується на загальний огляд і тренер організує її короткий аналіз

Психологічний коментар: рефлексія та вербалізація учасниками життєвих та професійних цінностей та принципів; аналіз плюсів та мінусів студентських і професійних ролей; відпрацювання навичок професійного спілкування; формування позитивної «Я-концепції-педагога»; вирішення професійно-творчих завдань; гармонізації емоційного стану; поглиблення знань щодо передумов та компонентів професійного становлення та розвитку; розширення системи уявлень учасників про власний образ Я-професіонал; визначення їх пріоритетів у професійній діяльності тощо, і, відповідно, може розглядатися як один з чинників професійного становлення молодих педагогів.

Вправа «Валіза, кошик, м'ясорубка»

Мета: забезпечення зворотного зв'язку.

Хід проведення.

Учасникам пропонується три великих аркуші, на одному з них намальована валіза, на іншому – кошик для сміття, на останньому – м'ясорубка.

На жовтому листочку, який прикріплюється до плакату з зображенням валізи, необхідно намалювати той важливий момент, який учасник отримав під час роботи в групі, хоче забрати з собою і використати в своїй діяльності. На синьому листочку – те, що виявилось непотрібним, некорисним, те, що можна відправити в «кошик для сміття». Сірий листочок – це те, що виявилось потрібним, не готовим до використання в своїй роботі. Таким чином, те, що треба домислити, допрацювати, «докрутити» відправляється на аркуш з зображенням м'ясорубки. Листочки пишуться анонімно і приклеюються учасниками самостійно.

РЕКОМЕНДОВАНА ТА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова, О. Є. (2012). *Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі.* [Монографія]. О.А. Дубасенюк (Ред.). С.14–41. Житомир: Вид-во ім. І.Франка.
2. Балахтар, В. (2015). *Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція: навчально-методичний посібник.* Вижниця : Черемош
3. Балахтар, К. (2017). Креативність як фактор гармонійного розвитку. *Bulletin of Postgraduate education: collection of scientific papers. Series «Social and behavioral sciences»* (Vol.4, № 33, С. 9-16), (Київ, 20 грудня 2017 р.). Київ, НАПН Ун-т Менеджменту Освіти.
4. Балахтар, К. С. (2018). Well-being as a factor of successful teacher activity: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Соціальна робота і проблеми міграційних процесів у глобалізованому світі*» (Чернівці, 3-4 травня 2018 року.). С.19-23. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т.
5. Балахтар В. В. (2018). Креативний потенціал як показник професійного становлення фахівців з соціальної роботи. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* (Психологічні науки). №4, 167-171. Херсон : Гельветика
6. Балахтар, К. С. (2019). Вплив креативності на суб'єктивне благополуччя викладача іноземної мови в закладах вищої освіти. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Технології професійної підготовки фахівців у сучасному освітнього просторі*» (Чернівці, 17 травня 2019 року.). С.249-251. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т.
7. Балахтар, К. С. (2019). Креативність як складова професійної компетентності викладача іноземної мови: *Актуальні проблеми психології: зб.*

наук праць Інст. психології імені Г.С.Костюка НАПН України. «Методологія і теорія психології», Т. XIV, 2. Київ-Ніжин: ПП Лисенко М.М. С. 54-61.

8. Балахтар, К.С. (2019). Творчість і креативність як важливі риси викладачів закладів вищої освіти: *Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні: тези III Всеукраїнського конгресу з організаційної та економічної психології (20-22 червня 2019 року) Кам'янець-Подільський*. С. 32-33.

9. Балахтар, К. С. (2019). Креативна складова в структурі готовності до професійної діяльності викладачів іноземної мови *Теорія і практика сучасної психології*. Т. 1 Вип. 6, С. 5-8. Запоріжжя: Класичний приватний університет.

10. Балахтар, К. С. (2019). Професійна толерантність як складова готовності викладачів іноземної мови до креативної професійної діяльності у закладах вищої освіти. *Психологічний часопис*. №5. Вип. 12(32). С. Д. Максименко (Ред.). С. 27-44. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

11. Балахтар К. С. Соціально-психологічний зміст і показники креативності викладача іноземної мови. *Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м.Київ, 24травня 2019р.) – К.: ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2019. – С. 10-13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/konferenciji>

12. Барышева, Т. А. (2005). *Психологическая структура и развитие креативности у взрослых*. (Диссертация). СПб.

13. Богоявленская, Д. Б. (2002) *Психология творческих способностей*. М.: Издательский центр «Академия», С. 75-80.

14. Бондарчук, О. І. (2017). Психологічні чинники суб'єктивного благополуччя персоналу освітніх організацій. Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної*

конференції (м.Київ, 26травня2017р.) К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Відновлено з http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/zb_1509980340.pdf, 11-14.

15. Бондарчук, О. І. (2015). Взаємозв'язок асертивних стратегій поведінки та рівнів емоційного вигорання керівників освітніх організацій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Северодонецьк, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, № 3(38), 27-37.

16. Гаваші, С. Й. & Лалакулич, М. М. (2013). Креативність як умова самореалізації фахівця. *Проблеми сучасної психології*, 21, 57-68. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2013_21_7

17. Гнатко, Н. М. (1994). Проблема креативності і явище наслідування. М: ИП РАП.

18. Горбаль, І. С. (2012). Відчуття суб'єктивного благополуччя як передумова та втілення психологічного здоров'я особистості. *Науковий вісник Львівського держ. ун-ту*, 2, 293-303.

19. Елисеєва, О. А. (2011). Суб'єктивное благополучие подростков и психологическая безопасность образовательной среды. *Електронний журнал «Психологическая наука и образование»*. ISSN: 2074-5885, 3. Відновлено з www.psyedu.ru

20. Карсканова, С. В. (2011). Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації. *Практична психологія та соціальна робота*, №1, С. 1-9.

21. Климчук, В. О. & Чудакова, О. М. Креативність як здатність до творчості. Відновлено з <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/72.pdf>

22. Куликов, Л. В. (1997). Суб'єктивное благополучие личности. *Ананьевские чтения*, 162-164.

23. Лукасевич, О. А. (2017). Суб'єктивне благополуччя як психологічний феномен. *Проблеми сучасної психології*, 2, 109-114. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2017_2_21

24. Москальова, А. С. (2017). Особистісний потенціал як чинник суб'єктивного благополуччя особистості. Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 77-79. Відновлено з http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/zb_1509980340.pdf

25. Москальова, А. С. (2016). Дослідження психологічних особливостей особистісного профілю кризи керівника загальноосвітнього навчального закладу. Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти: *тези всеукраїнської науково-практичної конференції*. К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 66-68. Відновлено з <http://umo.edu.ua/konferenciji-ta-seminari>

26. Мороз, Л. М. (2012). Основні підходи до інтерпретації креативності в зарубіжних дослідженнях. Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). Коваленко Є. І. (Ред.). Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, №1.

27. Никифорова, Г. С., Дмитриевой, М. А., & Снеткова, В. М. (Ред.). (2003). *Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности*. Санкт-Петербург.

28. Павленко, В. В. (Ред.). (2018). Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства. Житомир : ФО-П Левковець Н. М. 154 с.

29. Панина, Н. В. (2001). Индекс жизненной удовлетворенности. М.: Феникс, 215 с.

30. Панчук, О. П. (2016). Розвиток творчих здібностей майбутнього фахівця фізико-технологічного профілю як складової професійної компетентності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія : Педагогічна*. Вип. 22, С. 106-108. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_ped_2016_22_35

31. Рибалка, В. В. (Ред.) (2005). Особистісний, рефлексивно-ціннісно-креативний підхід до розвитку психологічної культури учнівської молоді в

умовах неперервної професійної освіти *Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти*. – К.: ІПППО АПН України, 2005, 30-43.

32. Роджерс Н. (1990). Творчество как усиление себя. *Вопросы психологии*. 1, С. 164-168.

33. Роджерс, К. & Фрейберг, Д. (2002). Свобода учиться. М. : Смысл, 527 с.

34. Сисоєва, С. О. (1996). *Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня*. (монографія). Київ : Поліграфкнига.

35. Солдатова, Г. У., Шайгерова, Л. А., Прокофьева, Т. Ю., & Кравцова, О. А. (2008). Психодиагностика толерантности личности. Москва : Смысл.

36. Фетискин, Н. П., Козлов, В. В., & Мануйлов, Г. М. (2005). *Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп* М. : Институт психотерапии.

37. Шинкарук, В. І. (Гол. Редкол.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, ISBN 966-531-128-X.

38. Яценко, Т. С. (1996). Психологічні основи групової психокорекції. К. : Либідь, 264 с.

39. Щерба, Л. (1974). *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград

40. Abraham, A., Windmann, S., Daum, I., & Güntürkün, O. (2005). Conceptual expansion and creative imagery as a function of psychoticism. *Consciousness and Cognition: An International Journal*, 14(3), 520–534. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2004.12.003>

41. Adams, J. L. (1974). *Conceptual blockbusting: A guide to better ideas*. San Francisco: Freeman

42. Albert, R. S., & Runco, M. A. (1999). A history of research on creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (p. 16–31). Cambridge University Press.

43. Amabile, T. M. (1996). *Creativity in context: Update to "The Social Psychology of Creativity."* Westview Press.
44. Amabile, T. M. (1999). Consensual assessment. In M. A. Runco & S. Pritzker (Eds.), *Encyclopaedia of creativity* (pp. 346-349). San Diego, CA: Academic Press.
45. Аyman-Nolle YI. S. (1999). A Piagetian perspective on the dialectic process of creativity. *Creativity Research Journal*, 12, 267-275.
46. Balakhtar, Kateryna. (2019). Creative ability as a factor in the creative activity of a foreign language teacher. *Соціальне партнерство та міжвідомча взаємодія у вирішенні актуальних проблем інклюзії: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 22 листопада 2019 р.)*. Чернівці: Технодрук. С.23-26.
47. Barron, F. (1969). *Creative person and creative process*. Holt, Rinehart, & Winston.
48. Barron, F. (1995). *No rootless flower: An ecology of creativity*. Cresskill, NJ: Hampton Press.
49. Bondarchuk, O. (2018). Subjective well-being of the teachers of secondary schools as an indicator of psychological safety of educational environment. *Kultura – Przemiany – Edukacja*. T. VI. Myśl o wychowaniu. Teorie i zastosowania edukacyjne. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 228-240.
50. Bondarchuk, O., Balakhtar, V. & Balakhtar, K. (2020). University lecturers' self-efficacy as a factor of their professional mobility. *Psychological Journal: Scientific Review / red. S. Maksymenko*. № 6. Vol. 6. Kyiv : H. S. Kostyuk Institute of Psychology of The National Academy of Educational Sciences of Ukraine. pp. 40-48
51. Bondarchuk, O., Balakhtar, V. & Balakhtar, K. (2020). Monitoring of the quality of the psychological component of teacher's activity of high education institutions based on Google Forms. *International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social, and Economic Matters (ICSF 2020)*

at Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine. E3S Web of Conferences. Volume 166.

52. Bondarchuk, O., Balakhtar, V. & Balakhtar, K. (2020). Creativity as a Factor in the Psychological Well-being of Teachers of Higher Educational Institutions. *The New Educational Review* (2020). Vol. 60, №2. Warszawa, Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń. p. 191-202

53. Campbell, D. T. (1960). Blind variation and selective retentions in creative thought as in other knowledge processes. *Psychological Review*, 67(6), 380–400. <https://doi.org/10.1037/h0040373>

54. Cropley, A. J. (1993). Recognizing creative potential: An evaluation of the usefulness of creativity tests.- + *Australian Educational and Developmental Psychologist*, 10 , 1-15 .

55. Cropley, A. (2006). In Praise of Convergent Thinking. *Creativity Research Journal*, 18(3), 391–404. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1803_13

56. Csikszentmihalyi, M. (1988a). The flow experience and its significance for human psychology. In M. Csikszentmihalyi & I. S. Csikszentmihalyi (Eds.), *Optimal experience: Psychological studies of flow in consciousness* (p. 15–35). Cambridge University Press.

57. Csikszentmihalyi, M. (1988b). Motivation and creativity: Towards a synthesis of structural and energistic approaches to cognition. *New Ideas in Psychology*, 6, 159-176.

58. Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Collins.

59. Csikszentmihalyi, M. (1999). Implications of a systems perspective for the study of creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (p. 313–335). Cambridge University Press.

60. Csikszentmihalyi, M. (2000). Creativity. In A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of Psychology*, Vol. 2 (pp. 337-342). Washington, DC New York, NY: American Psychological Association.

61. Davis, G. (1999). Barriers to creativity and creative attitudes. In M. A. Runco & S. Pritzker (Eds.), *Encyclopedia of creativity* (pp. 165-174). San Diego, CA: Academic Press.
62. Dasgupta, S. (2003a). Multidisciplinary Creativity: The Case of Herbert A. Simon. *Cognitive Science*, 27, 683–707.
63. Dasgupta, S. (2003b). Innovation in the Social Sciences: Herbert A. Simon and the Birth of a Research Tradition. In *The International Handbook on Innovation*, ed. L. V. Shavinina. Amsterdam: Elsevier Science, 458–70.
64. De Bono, E. (1971). *Lateral thinking for management: A handbook of creativity*. New York: American Management Association.
65. Diener, E., Kahneman, D. & Schwarz, N. (1999). *Well-Being: Foundations of Hedonic Psychology*. New York : Russell Sage Foundation
66. Dudek, S. Z., & Cote, R. (1994). Problem finding revisited. In M. A. Runco (Ed.), *Problem finding, problem solving, and creativity* (pp. 130-150). Norwood, NJ: Ablex.
67. Durayappah, A. (2011). The 3P Model: A General Theory of Subjective Well-Being. *Journal of Happiness Studies*, 12(4). pp. 681-716
68. Ericsson, K. A. (1999). Creative expertise as superior reproducible performance: Innovative and flexible aspects of expert performance. *Psychological Inquiry*, 10, 329-333.
69. Eysenck, H. L. (1995). *Genius: The natural history of creativity*. New York: Cambridge University Press.
70. Fasko, D., Jr. (2001). Education and creativity. *Creativity Research Journal*, 13(3-4), 317–327. https://doi.org/10.1207/S15326934CRJ1334_09
71. Finlce, R. A., Ward, T. B., & Smith, S. M. (1992). *Creative cognition: Theory, research, and applications*. Cambridge, MA: MIT Press.
72. Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
73. Friedman, E. M., Ruini, C., Foy, R., Jaros, L., Sampson, H., & Ryff, C. D. (2017). Lighten UP! A community-based group intervention to promote

psychological well-being in older adults. *Aging Ment. Health* 21 (2), 199-205.
<https://doi.org/10.1080/13607863.2015.1093605>

74. Fromm, E. (1959). The creative attitude. In Anderson, H. H. (Ed.), *Creativity and its cultivation* (pp. 44–54). New York, NY: Harper.

75. Fromm, E. (1962). *Beyond the Chains of Illusion: My Encounter with Marx and Freud*. New York: Pocket Books.

76. Fuchs-Beauchamp, K. D., Karnes, M. B., & Johnson, L. J. (1993). Creativity and intelligence in preschoolers. *Gifted Child Quarterly*, 37(3), 113–117.
<https://doi.org/10.1177/001698629303700303>

77. Gardner, H. (1993). *Creating minds*. New York: Basic Books.

78. Gardner, H. (1995). *Creating minds: An anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Gandhi*. New York: Basic Books. A hierarchical framework for the study of creativity.

https://www.researchgate.net/publication/228643794_A_hierarchical_framework_for_the_study_of_creativity.

79. Getzels, J. W., & Csikszentmihalyi, M. (1976). *The creative vision: A longitudinal study of problem finding in art*. New York: Wiley.

80. Gordon, W. J. (1961). The development of creative capacity. New York: Harper.

81. Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5, 444–454.

82. Guilford, J. P. (1959), “Traits of Creativity”. *Creativity and Its Cultivation*, ed. Harold Anderson. p. 161. New York: Harper and Brothers.

83. Guilford, J. P. (1967). The nature of human intelligence. N. Y.: McGraw Hill,

84. Guilford, J. P. (1968). *Creativity, intelligence, and their educational implications*. San Diego, CA: Knapp.

85. Gruber, H. E. (1978). Darwin’s “tree of nature” and other images of wide scope. In J. Wechsler (Ed.), *On aesthetics in nature* (pp. 121-140). Cambridge: MIT Press.

86. Gruber, H. E. (1981a). On the relation between ‘aha’ experiences and the construction of ideas. *History of Science*, 19, 41-59’
87. Gruber, H. E. (1981b, July). Breakaway minds [interview with Howard Gardner]. *Psychology Today*, pp. 68-73.
88. Helmholtz, H. von (1896). *Vortrage und Reden*. Brunswick, Germany: Friedrich Vieweg.
89. Johnson-Laird, P. N., & Shafir, E. (1993). The interaction between reasoning and decision making: *An introduction*. *Cognition*, 49(1-2), 1–9. [https://doi.org/10.1016/0010-0277\(93\)90033-R](https://doi.org/10.1016/0010-0277(93)90033-R)
90. Kaplan, C. A., & Simon, H. A. (1990). In search of insight. *Cognitive Psychology*, 22, 374-4’9.
91. Kenrick, D. T., Griskevicius, V., Neuberg, S. L., & Schaller, M. (2010). Renovating the pyramid of needs: Contemporary extensions built upon ancient foundations. *Perspectives on Psychological Science*, 5, 292-314.
92. Kim, K. H. (2005). Can only intelligent people be creative? A meta-analysis. *Journal of Secondary Gifted Education*, 16, 57-66.
93. Kipling, R. (1985). Working tools. In B. Ghiselin (Ed.), *The creative process: A symposium* (pp. 161 - 163). Berkeley, CA: University of California Press (Original work published 1937)
94. Kozbelt, A. (2008). Hierarchical linear modeling of creative artists’ problem solving behaviors. *Journal of Creative Behavior*, 42, 181-200.
95. Kozbelt, A., & Durmysheva, Y. (2007). Understanding creativity judgments of invented alien creatures: The role of invariants and other predictors. *Journal of Creative Behavior*, 41, 223-248.
96. Kozbelt, A., Beghetto, R. A. & Runco, M. A. (2010) *Theories of Creativity*. In: Kaufman, J. C. and Sternberg, R. J., Eds., *Cambridge Handbook of Creativity*, Cambridge University Press, New York, 20-47.<http://dx.doi.org/10.1017/cbo9780511763205.004>

97. Kovalenko, Olena H., & Lyubov M. Spivak. (2018). Psychological well-being of elderly people: the social factors *Social Welfare interdisciplinary approach*, 8(1) 163-176. DOI: 10.21277/sw.v1i8.323
98. Langley, P., Simon, H. A., Bradshaw, G. L., & Zytkow, J. M. (1987). *Scientific discovery: Computational explorations of the creative processes*. The MIT Press.
99. Lubart, T., Pacteau, C., Jacque, A. Y. & Caroff, X. (2010). Children's creative potential: an empirical study of measurement issues. *Learning and Individual Differences*. № 20, pp. 388–392.
100. Ludwig, A. M. (1995). *The Price of Greatness: Resolving the Creativity and Madness Controversy*. New York: Guilford Press.
101. Lumsden, C. (1999). Evolving creative minds: Stories and mechanisms. In R. Sternberg, & T. Lubart (Eds.), *Handbook of creativity* (Vol. 1, pp. 153-168). London: Cambridge University Press.
102. Lumsden, C. J. & Findlay, C. S. (2009). Evolution of the creative mind. *Creativity Research Journal*, 1:1, 75-91, DOI: 10.1080/10400418809534290
103. Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
104. Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being*. New York: Wiley.
105. Maslow, A. H. (1959)“Creativity in Self Actualizing People,” in H. H. Anderson(Ed.), *Creativity and its Cultivation*(83-95), Harper Row, New York.
106. Maslow, A. H. (1971) *The Farther Reaches of Human Nature*. The Viking Press.
107. May, R. (1975). *The courage to create*. New York: Norton.
108. Mayer, R. E. (1999). *Fifty years of creativity research*. Cambridge: Cambridge University Press.
109. Mednick, S. A. (1962). The associative basis of the creative process. *Psychological Review*, 69, 220-232.

110. Moore, M. (1985). The relationship between the originality of essays and variables in the problem-discovery process: A study of creative and non-creative middle school students. *Research in the Teaching of English*, 19, 84-95.
111. Mumford, M. D., Reiter-Pahnon, R., & Redmond, M. R. (1994). Problem construction and cognition: Applying problem representation tactics in ill-defined domains. In M. A. Runco (Ed.), *Problem finding, problem solving, and creativity* (pp. 3-39). Norwood, NJ: Ablex.
112. Mumford, M. D., Baughman, W. A., Threlfall, K. V., Supinski, E. P., & Costanza, D. P. (1996). Process-based measures of creative problem-solving skills: I. Problem construction. *Creativity Research Journal*, 9, 63-76.
113. Mumford, M. D., Supinski, E. P., Baughman, W. A., Costanza, D. P., & Threlfall, K. V. (1997). Process-based measures of creative problem-solving skills: V. Overall prediction. *Creativity Research Journal*, 10, 73-83.
114. Newell, A., Shaw, J. C., & Simon, H. A. (1962). The processes of creative thinking. In H. E. Gruber, G. Terrell, & M. Wertheimer (Eds.), *Contemporary approaches to creative thinking* (pp. 63-119). New York: Atherton Press.
115. Newell, A., & Simon, H. A. (1972). *Human problem solving*. Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall.
116. Osborne, A. F. (1953). *Applied imagination*. New York: Scribner.
117. Pearson, B., Russ, S. W., Cain Spannagel, S. A. (2008). Pretend play and positive psychology: Natural companions. *Journal of Positive Psychology: Dedicated to furthering research and promoting good practice*, 3, 110-119.
118. Perkins, D. N. (1981). *The mind's best work*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
119. Plucker, J. A., & Renzulli, J. S. (1999). Psychometric approaches to the study of human creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (p. 35-61). Cambridge University Press.
120. Rogers, C. (1954). *Toward a theory of creativity*. Etc, 11249-260.

121. Rogers, C. (1957). The necessary and sufficient conditions of personality change. *Journal of Counseling Psychology*, 21 (2), 95- 103.
122. Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.
123. Rogers, C. (1962). *Toward becoming a fully functioning person*. In *Perceiving, Behaving, and Becoming: A New Focus for Education*. Arthur W. Combs. Washington, DC: Association for Supervision and Curriculum Development.
124. Rogers, C. (1963). The concept of the fully functioning person. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 1(1), 17-26.
125. Rogers, C. (1992). The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. 1957. *Journal Of Consulting And Clinical Psychology*, 60(6), 827-832
126. Rubenson, D. L. (1990). The accidental economist. *Creativity Research Journal*, 3, 125-129.
127. Rubenson, D. L., & Runco, M. A. (1992). The psychoeconomic approach to creativity. *New Ideas in Psychology*, 10, 131-147
128. Rubenson, D. L., & Runco, M. A (1995). The psychoeconomic view of creative work in groups and organizations. *Creativity and Innovation Management*, 4, 232- 241.
129. Runco, M. A. (Ed.). (1994). *Problem finding, problem solving, and creativity*. Norwood, NJ: Ablex.
130. Runco, M. A, & Albert, R. S. (1986). The threshold hypothesis regarding creativity and intelligence: An empirical test with gifted and non-gifted children. *Creative Child and Adult Quarterly*, 11, 212-218.
131. Russ, S. W., & Schafer, E. D. (2006). Affect in fantasy play, emotion in memories, and divergent thinking. *Creativity Research journal*, 18, 347-354
132. Ryff, C. D. (2016). Eudaimonic well-being and education: Probing the connections. Well-being and higher education: A strategy for change and the

realization of education's greater purposes; D. W. Harward (Ed.). Washington, DC : Bringing Theory to Practice, 37-48.

133. Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Reviews Psychol.* 52, 141-166.

134. Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology.* 57, 1069-1081.

135. Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Direction in Psychological Science.* 4, 99-104.

136. Ryff, C. D. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology.* № 4(69), 719-727.

137. Sawyer, R. K. (2006). *Explaining creativity: The science of human innovation.* New York Oxford University Press.

138. Sawyer, R. K., & DeZutter, S. (2009). Distributed creativity: How collective creations emerge from collaboration. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts,* 3(2), 81–92. <https://doi.org/10.1037/a0013282>

139. Simon, H. A. (1981). *The sciences of the artificial* (2nd ed.). Cambridge, MA: MIT Press.

140. Simon, H. A. (1989). The scientist as problem solver. In D. Klahr & K. Kotovsky (Eds.), *Complex information processing: The impact of Herbert A. Simon* (pp. 375-398). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

141. Simonton, D. K. (1984). Artistic creativity and interpersonal relationships across and within generations. *Journal of Personality and Social Psychology,* 46(6), 1273–1286. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.46.6.1273>

142. Simonton, D. K. (1988). Creativity, leadership, and chance. In R. J. Sternberg (Ed.), *The nature of creativity: Contemporary psychological perspectives* (p. 386–426). Cambridge University Press.

143. Simonton, D. K. (1997). Creative productivity: A predictive and explanatory model of career trajectories and landmarks. *Psychological Review*, 104(1), 66–89. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.104.1.66>
144. Simonton, D. K. (1999). Talent and its development: An emergenic and epigenetic model. *Psychological Review*, 106(3), 435–457. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.106.3.435>
145. Simonton, D. K. (2003). Scientific creativity as constrained stochastic behavior: The integration of product, person, and process perspectives. *Psychological Bulletin*, 129(4), 475–494. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.4.475>
146. Simonton, D. K. (2004). *Creativity in science: Chance, logic, genius, and zeitgeist*. New York: Cambridge University Press.
147. Simonton, D. K. (2006). Creative Genius, Knowledge, and Reason: The Lives and Works of Eminent Creators. In J. C. Kaufman & J. Baer (Eds.), *Creativity and reason in cognitive development* (p. 43–59). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511606915.004>
148. Simonton, D. K. (2012). Taking the US patent office criteria seriously: a quantitative three criterion creativity definition and its implications. *Creativity Research Journal*, 24, 97–106.
149. Scott, G., Leritz, L. E., & Mumford, M. D. (2004). The Effectiveness of Creativity Training: A Quantitative Review. *Creativity Research Journal*, 16(4), 361–388. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1604_1
150. Sternberg, R. J. (1991). Editorial. *Psychological Bulletin*, 109(1), 3–4. <https://doi.org/10.1037/h0092473>
151. Sternberg, R. J. (2006). The nature of creativity. *Creativity Research Journal*, 18 (1), 87–98.
152. Sternberg, R. J. (2012). The assessment of creativity: An investment-based approach. *Creativity Research Journal*, 24(1), 3-12.

153. Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1991). An investment theory of creativity and its development. *Human Development*, 34(1), 1–31. <https://doi.org/10.1159/000277029>
154. Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1992). Buy low and sell high: An investment approach to creativity. *Current Directions in Psychological Science*, 1, 1-5.
155. Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1995). *Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity*. New York: Free Press.
156. Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1999). The concept of creativity: Prospects and paradigms. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (p. 3–15). Cambridge University Press.
157. Sternberg, R. J., Lubart, T. I., Kaufman, J. C., & Pretz, J. E. (2005). *Creativity*. In K. Holyoak & R. Morrison
158. Taylor, C. W. (1988). *Various Approaches to and Definitions of creativity*. C.W. Taylor ; R.J. Sternberg (Eds). P. 99–124. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
159. Torrance E. P. (1962). *Guiding creative talent*. Englewood Cliffs. N.Y.; Prentice-Hall.
160. Torrance E. P. (1965). Scientific views of creativity and factors affecting its growth. *Daedalus: Creativity and Learning*,. P. 663-679.
161. Von Oech, R. (1986). *A kick in the seat of the pants: Using your explorer, artist, judge & warrior to be more creative*. New York: Harper Perennial.
162. Wallace, D. B., & Gruber, H. E. (Eds.). (1989). *Creative people at work: Twelve cognitive case studies*. Oxford University Press.
163. Wallach, M. A., & Kogan, N. (1965). A new look at the creativity-intelligence distinction. *Journal of Personality*, 33(3), 348–369. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1965.tb01391.x>
164. Wallas, G. (1926). *The all of thought*. New York: Harcourt Brace and World.

165. Ward, T. B., Smith, S. M., & Finke, R. A. (1999). Creative cognition. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (p. 189–212). Cambridge University Press.
166. Weisberg, R. W. (1986). *Creativity: Genius and other myths*. New York: Freeman.
167. Weisberg, R. W. (1993). *Creativity: Beyond the myth of genius*. New York: Freeman.
168. Weisberg, R. W. (1999). Creativity and knowledge: A challenge to theories. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity* (pp. 226–250). New York: Cambridge University Press.
169. Weisberg, R. W. (2006). *Creativity: Understanding innovation in problem solving, science, invention, and the arts*. Hoboken, NJ: Wiley.
170. Weisberg, R. W., & Alba, J. W. (1981). An examination of the alleged role of “fixation” in the solution of several “insight” problems. *Journal of Experimental Psychology*, 110, 169–192.

Навчальне видання

Балахтар Катерина Сергіївна
Москальова Алла Степанівна

КРЕАТИВНІСТЬ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЧИННИК ЇХНЬОГО СУБ'ЄКТИВНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Спецкурс
для викладачів іноземних мов

Дизайн обкладинки — Бабинець Надія

Формат 60x84/16. Ум.-друк. арк. 5,0
Наклад 100 прим. Зам. № 1512-20

Видавець і виготовлювач ТОВ «Талком»
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013.